

חוק התכנון והבנייה, התשכ"ה - 1965

תכנית מתאר ארצית משולבת
לבנייה, לפיתוח ולשימור

תמ"א 35

שינוי מספר 1

הוראות התכנית

אושר ע"י הממשלה - יוני 2016

מינהל התכנון	
חוק התכנון והבניה, התשכ"ה - 1965	
תכנית מתאר ארצית מאושרת	
ע"י הממשלה לפי החלטתה	
מס' <u>1515</u>	מתאריך <u>9.6.16</u>
והחתומה בידי מזכיר הממשלה	
ובידי מזכיר המועצה הארצית	
מזכיר הממשלה	מזכיר המועצה הארצית

ארץ

1. שם התכנית

שינוי מספר 1 לתמ"א 35- תכנית מתאר ארצית משולבת לבנייה, לפיתוח ולשימור.

2. תחום התכנית

תכנית זו חלה בכל שטחי מדינת ישראל שבהם חל החוק הישראלי.

3. מסמכי התכנית

כל מסמכי התכנית מהווים חלק בלתי נפרד מהתכנית בשלמותה. במקרה של סתירה בין מסמכי התכנית לבין עצמם יגברו הוראות התכנית על התשריטים.

התכנית כוללת את המסמכים הבאים :

- 3.1 הוראות התכנית ב- 8 עמודים.
- 3.2 תשריט המרקמים ב- 5 גיליונות בקנ"מ 100,000:1
- 3.3 נספחים :
 - לוח מס' 1 - צפיפות נטו מינימלית למגורים.
 - לוח מס' 3 - יישובים מיוחדים.
 - רשימה מס' 1 – בטל.
 - רשימה מס' 2 - רשימת מכלולים עירוניים לשימור ומכלולים כפריים לשימור.
 - מסמך מס' 1 - שיקולים בתכנון עירוני.
 - מסמך מס' 2 - מכלולי הנוף ומעטפת המכלול.
 - מסמך מס' 3 - הנחיות לעריכת נספח נופי- סביבתי.

4. מטרות התכנית

עדכון תמ"א 35 בהתאם להוראות סעיף 18.

5. יחס לתכניות אחרות

תכנית שהוחלט להפקידה, טרם אישורו של שינוי מס' 1 ותאמה את הוראות תמ"א 35, רשאי מוסד תכנון להחליט על אישורה, אף אם אינה תואמת את הוראות שינוי מס' 1. אולם תכנית כאמור לא תפורסם למתן תוקף אלא אם קיים מוסד התכנון דיון בתכנית לאחר אישורו של שינוי מס' 1, נתן אישורו בנימוקים שיירשמו, והתקבל אישורה של הוועדה המחוזית. אין באמור כדי לאפשר אישורן של תכניות שלא ניתן היה לאשרן בהתאם להוראות תמ"א 35 כתוקפה ערב אישורו של שינוי מס' 1.

אין בשינוי מס' 1 כדי לשנות את היחס בין תכניות מתאר ארציות לבין תמ"א 35 כפי שהיה ערב אישורו של שינוי מס' 1.

6. הוראות התכנית העיקרית יתוקנו באופן הבא:

בסעיף 4 - מסמכי התכנית :

1. תימחק רשימה מס' 1 - רשימת אזורי תכנון ותרשים חלוקה לאזורי תכנון בקנ"מ 500,000:1.
2. ברשימה מס' 2 - ימחקו המילים : "ומכלולי נוף".
3. בסעיף 4.4 בסופו יבוא :
 - "מסמך מס' 1 - שיקולים בתכנון עירוני.
 - מסמך מס' 2 - מכלולי הנוף ומעטפת המכלול.
 - מסמך מס' 3 - הנחיות לעריכת נספח נופי- סביבתי."

בסעיף 5 - הגדרות :

1. תימחק ההגדרה "אזור תכנון".
2. בהגדרה "מערכות תשתית" יתווסף: "קוים ו" לפני המילים "מתקני מים".
3. אחרי ההגדרה "מרכז תחבורה" תתווסף ההגדרה: "מתקן תשתית מקומי: מתקן תשתית המצומצם בהיקף הבינוי והגובה."
4. במקום ההגדרה "שטח מיועד לבינוי" יבוא: "שטח שניתן להקים בו מבנים לפי תכנית מקומית, למעט אם השטח מיועד בתכנית מקומית לתכליות המפורטות בהגדרת שטח פתוח אף אם ניתן להקים בו מבנים, וכן שטח המיועד בתכנית מקומית לשצ"פ, שפ"פ, שטחי נופש ופנאי, המהווים חלק מיישוב."
5. אחרי ההגדרה "תכנית" תתווסף ההגדרה: "תכנית כוללת - תכנית מקומית שהוחלט להפקידה לכלל שטחו של הישוב ובכלל זה פריסת ייעודי הקרקע, שטחי הבניה, היקף יח"ד, שטחים ציבוריים וכיו"ב, לרבות תכנית כוללתית."

בסעיף 6 - הוראות תכנון כלליות :

1. בסעיף 6.1.1 יבוא בתחילתו: "פיתוח צמוד דופן בתכנית מתאר מחוזית: א."
2. בסעיף 6.1.2, במקום "6.1.2" יבוא: "ב"; במקום המילים "בסעיף 6.1.1" יבוא "בס"ק א"; ולאחר סעיף 3 יבוא:
"4. במרקם עירוני ובמרקם כפרי, למעט במחוז מרכז, אם תוספת השטח לפיתוח נמצאת בהמשך רצוף לשטח המתאים לדעת מוסד תכנון התכנון להיות מיועד לפיתוח, ונימק זאת בהחלטתו.
5. במרקם שמור ארצי אם התקיימו התנאים הבאים:
א. תוספת השטח לפיתוח מיועדת לתעסוקה, לאכסון מלונאי או לשירותי תיירות.
ב. המטרות והשימושים של תוספת השטח לפיתוח מחייבים את מיקומה בשטח הפתוח.
ג. הובטח קיומה של התשתית ההנדסית הנדרשת לצורך התכנית לרבות נגישות.
6.1.2 בינוי צמוד דופן בתכנית מקומית: תכנית מקומית במרקם שמור משולב או במרקם חופי, המשנה את ייעודו של שטח שאינו מיועד לבינוי לשטח המיועד לבינוי, תופקד רק אם השטח ששונה ייעודו הינו צמוד דופן לשטח המיועד לבינוי בתכנית מקומית תקפה."
3. בסעיף 6.1.3 במקום המילים: "בסעיפים 7.4.2 ו-7.5.2" יבוא: "בסעיף 6.1.2", ולאחר המילים: "במקרים חריגים" יבוא "במרקם שמור משולב או במרקם חופי".
4. בסעיף 6.1.3 ס"ק 7 בסופו יבוא: "אלא אם השימוש המבוקש הוא למתקן תשתית מקומי או למבנה חקלאי לגידול צמחי או לגידול בעלי חיים".
5. בסעיף 6.2.1 ס"ק 1 במקום המילים: "בתוך אזור התכנון בו מצויה התכנית ובאזורי תכנון גובלים" יבוא: "בתחום התכנית ובסביבתה".
6. בסעיף 6.4 בסופו יבוא "ושבילי אופניים" ולאחריו יבוא:
"6.4.1 מוסד תכנון הדן בתכנית לתוספת שטח לפיתוח או לבינוי ישקול וככל שנדרש יקבע הוראות המבטיחות את ביצוע מערכות התשתית הדרושות, כולל תח"צ ושבילי אופניים, בד בבד עם הפיתוח, או הוראות המחייבות הכללת תנאים כאמור בתכנית מקומית".
6.4.2 בתכנית הסמוכה למערכת הסעת המונים ולתחבורה עתירת קיבולת תינתן עדיפות לעיבוי וציפוף הרקמה הבנויה."
7. לאחר כותרת סעיף 6.5 יבוא:

- 6.5.1" מוסד תכנון הדן בתכנית לתוספת שטח לפיתוח או לבינוי יחליט על הפקדתה רק לאחר ששקל את הצורך בחידוש עירוני ובהרוויית הבינוי הקיים ואת האפשרות לבצע, כתנאי לתוספת שטח לפיתוח או לבינוי.
- 6.5.2 תכנית כוללת או תכנית לחלק משמעותי משוב עירוני לרבות מרכז ישוב ותיק, תתייחס, בין השאר, לעקרונות הקבועים במסמך מספר 1 – שיקולים בתכנון עירוני."

בסעיף 7- הוראות ביחס למרקמים השונים :

מרקם עירוני

1. בסעיף 7.1 אחרי הכותרת "מרקם עירוני" יבוא :
1" גבולות המרקם העירוני
תכנית שמטרתה הרחבת שטח המיועד לפיתוח או לבינוי המצוי במרקם עירוני, תיעד לפיתוח או לבינוי רק שטח המצוי בתחום המרקם העירוני.
2. גמישות במחוז צפון
על אף האמור, בס"ק 1 במחוז צפון תותר הרחבת שטח המיועד לפיתוח או לבינוי לתחום מרקם גובל, למעט לתחום מרקם חופי, לצורך הרחבת ישוב בתנאים הבאים :
1. בתכנית מקומית - בהתאם להוראות הגמישות בתכנית המתאר המחוזית ובתנאי קבלת אישור המועצה הארצית.
2. בתכנית מתאר מחוזית - היקף תוספת השטח המיועד לפיתוח, החורג מהמרקם העירוני, לא יעלה על 40% מהשטח המיועד לפיתוח הישוב בתכנית המתאר המחוזית התקפה. אולם, ניתן לחרוג מהיקף זה אם תכנית המתאר המחוזית תואמת לתכנית כוללת.
3. על תוספת השטח לפיתוח או לבינוי יחולו הוראות תכנית זו החלות על המרקם העירוני, למעט סעיף 7.1.1 ס"ק 1.
3. פריסת המרקם העירוני
המועצה הארצית רשאית לאשר שינוי לא מהותי בפריסת המרקם העירוני, אם התקיימו התנאים הבאים :
1. הבקשה לשינוי פריסת המרקם העירוני מוצעת במסגרת תכנית כוללת.
2. שינוי הפריסה אינו משנה את שטחו של המרקם העירוני.
3. הוגש מסמך הבוחן את כלל שטחו של המרקם העירוני, בדגש על השטחים הערכיים שבו.
4. תכנית מקומית להרחבת ישוב עירוני
על אף הקבוע בתכנית מתאר מחוזית, בתחום מרקם עירוני ניתן יהיה לאפשר בתכנית מקומית את הרחבתו של יישוב מדגם 4-1, בצמידות דופן לשטח המיועד לפיתוח של הישוב, לאחר קבלת אישור הוועדה המחוזית במקרים הבאים :
1. בשטח מופר בו קיים מחנה צבאי בנוי שיש כוונה לפנותו.
2. בשטח של תעשייה/תעסוקה, בתנאי שהשטח אינו נמצא באזור חשוף למטרדים וכי אין בתכנית כדי לפגוע בתפקודו העיקרי של האזור כאזור תעשייה/תעסוקה."
2. בסעיף 7.1.1 לפני המילים "תוספת שטח לפיתוח" יבוא : "תכנית מתאר מחוזית ל".
3. בסעיף 7.1.1 ס"ק ד.1 במקום המילים : "בנוסף על" יבוא : "במקום".
4. בסעיף 7.1.1 ס"ק ה.1 ימחקו המילים : "במחוזות צפון ותל אביב" ובסופו יבוא :
"3. תכנית הכוללת שטח פתוח מיוחד שהיקפו קטן מ-20% מהנדרש עפ"י סעיף 7.1.1 ס"ק 1 ב, תלווה במסמך "נופי- סביבתי- תפקודי" המתייחס ליתרת השטחים הפתוחים שבתחום המרקם ולתפקודם."
5. בסעיף 7.1.1 ס"ק ג.2 לאחר המילים "והצרכים באזור" ימחקו המילים : "התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)".
6. סעיף 7.1.1 ס"ק 3 יימחק.

7. סעיף 7.1.2 ס"ק 1 לאחר המילים "פיתוח החקלאות ועוד" יבוא: "על תכנית כאמור יחול הקבוע בסעיף 8.1".
8. סעיף 7.1.3 יימחק.

מרקם כפרי

1. בסעיף 7.2.1 לפני המילים "תוספת שטח לפיתוח" יבוא: "תכנית מתאר מחוזית ל".
2. בסעיף 7.2.1 ס"ק 2 לאחר המילה "באזור" יימחקו המילים: "התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)".
3. סעיף 7.2.1 ס"ק 3 יימחק.
4. בסעיף 7.2.2 לאחר המילה "סמוכים" יבוא: "שתהיה צמודת דופן לשטח המיועד לבינוי של ישוב".

מרקם שמור ארצי

1. בסעיף 7.3.1 לפני המילים "תוספת שטח לפיתוח" יבוא: "תכנית מתאר מחוזית ל".
2. בסעיף 7.3.1 ס"ק 2 לאחר המילה "באזור" יימחקו המילים: "התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)".
3. בסעיף 7.3.1 ס"ק 4 יימחק.

מרקם שמור משולב

1. בסעיף 7.4.1 לפני המילים "תוספת שטח לפיתוח" יבוא: "תכנית מתאר מחוזית ל".
2. בסעיף 7.4.1 ס"ק 3 לאחר המילה "הכלולים" במקום המילים: "בתחום אזור התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)", יבוא: "באזור".
3. בסעיף 7.4.1 ס"ק 5 א לאחר המילה "באזור" יימחקו המילים: "התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)".
4. סעיף 7.4.2 יימחק.

מרקם חופי

1. בסעיף 7.5.1 לפני המילים "תוספת שטח לפיתוח" יבוא: "תכנית מחוזית ל".
2. בסעיף 7.5.1 ס"ק 3 במקום המילים: "שטחים הכלולים בתחום אזור התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)" יבוא: "השטחים שבאזור".
3. בסעיף 7.5.1 ס"ק 4 ב לאחר המילה "באזור" יימחקו המילים: "התכנון (או באזור אחר על פי גבולות שיקבע)".
4. סעיף 7.5.2 יימחק.

בסעיף 8 הרחבות ישובים כפריים וישובים מיוחדים:

הרחבת יישובים כפריים

1. סעיף 8.1.1 יתוקן לנוסח הבא: "תכנית להרחבה הכוללת תוספת שטח לבינוי תחול לפחות על כל השטח המיועד לבינוי ביישוב. תכנית להרחבה שאינה כוללת תוספת שטח לבינוי לא תיגדרש לתכנית כאמור בתנאי ותלויה במסמך המפרט את היקף יח"ד המאושרות ביישוב ומוצעות בתכנית, ואת השפעת תוספת יח"ד על תחבורה, תשתיות ומבני ציבור, ככל שיגדרש".
2. בסעיף 8.1.3 ס"ק 2 לאחר המילים: "בנפת באר שבע" יבוא "וביישובי עוטף עזה".
3. בסעיף 8.1.4 ס"ק 1-3 יימחקו ובמקומם יבוא: "רשאי מוסד תכנון לאשר תוספת יח"ד ביישוב כפרי שאינו כלול בלוח 2 במקרים הבאים:
א. ביישוב שמספר יח"ד המאושר בו קטן מ-250 יח"ד תתאפשר תוספת יח"ד עד להיקף של 250 יח"ד, למעט ביישוב המצוי בתחום המרקם החופי.

ב. בנוסף לקבוע בס"ק א' בכל ישוב תתאפשר תוספת יח"ד על הקבוע בתכנית מאושרת ביום אישור שינוי מס' 1, כלהלן:

מספר יח"ד ע"פ תכנית מאושרת ביום אישור שינוי מס' 1			מחוז, מרקם
עד 250 יח"ד	עד 500 יח"ד	מעל 500 יח"ד	
45%	25%	10%	במחוז דרום וצפון במרקם שמור ארצי
15%	10%	5%	במחוזות צפון ודרום - בכל המרקמים למעט שמור ארצי
10%	5%	5%	במחוזות מרכז, תל אביב, ירושלים, חיפה - בכל המרקמים

ג. בנוסף לקבוע בסעיפים א' ו-ב', במחוזות צפון ודרום תותר תוספת יח"ד בתכנית מתאר מחוזית."

הרחבת יישובים מיוחדים

1. יימחקו סעיפים 8.2.1-8.2.4 ובמקומם יבוא:
"רשאי מוסד תכנון לאשר תכנית הכוללת תוספת יח"ד בישוב הכלול בלוח 3 באחד מהמקרים הבאים:
1. בישוב שנקבע כ"ישוב לפיתוח מיוחד".
2. בתכנית מקומית לרבות בתכנית מקומית התואמת להוראות הגמישות בתכנית המתאר המחוזית.
3. בתכנית מתאר מחוזית בתנאי ושטח ההרחבה אינו עולה על 10% מהשטח המיועד לפיתוח של הישוב בתכנית המתאר המחוזית התקפה, ובלבד שהתכנית אינה בישובים בתחום מחוז מרכז או בתחום המרקם החופי.
4. בתכנית מתאר מחוזית התואמת לתכנית כוללת."

בסעיף 9 הוראות לסימונים נוספים בתשריט המרקמים:

מכלול נופי

1. סעיף 9.1.3 ס"ק 2 יתוקן לנוסח הבא: "קווי תשתית ומתקנים קטנים הנלווים להם וכן מתקני תשתית מקומיים יותרו רק לאחר שבחן מוסד התכנון חלופות מחוץ לתחום המכלול הנופי, וקבע את התנאים אשר יבטיחו את מזעור פגיעתם במרחב הפתוח, ברציפותו ובנצפותו." ואחריו יבוא:
"3. הרחבת ישוב ובלבד ששוכנע מוסד התכנון כי לא ניתן להרחיבו לשטחים שאינם כלולים במכלול הנופי.
4. מבנים חקלאיים לגידול בעלי חיים שלא ניתן למקמם מחוץ למכלול הנופי ומבנים חקלאיים לגידול צמחי.
5. טורבינות רוח במחוז צפון בתנאי ולא יפגעו בתפקודו של המכלול וימוקמו בשוליו.
6. כל שימוש אחר המאושר כדין בשטח המכלול לרבות שינוי לא מהותי בחזותו הנופית סביבתית."
2. סעיף 9.1.4 יימחק.
3. בסעיף 9.1.5 במקום המילים "המייעדת שטח לבינוי העולה על 500 מ"ר" יבוא: "המוסיפה בינוי שהיקפו עולה על 500 מ"ר וכן תכנית הכוללת טורבינות רוח" ובסופו יבוא: "למעט תכנית הכוללת הרחבת ישוב או מבנים חקלאיים שתופקד בתנאי שהתקבל אישור הוועדה המחוזית."
4. לאחר סעיף 9.1 יבוא:
"9.1" (א) מעטפת מכלול נופי (מסומן בתשריט בקו חום עם משולשים צהובים)

מעטפת מכלול נופי נועדה לתחום מרחבים הכוללים את מכלולי הנוף, כמפורט במסמך מספר 2, זאת כמידע תכנוני למוסד תכנון, על מנת לשקול, לפי העניין והצורך, את המידע הכלול בו. אין בסימון זה כדי למנוע פיתוח או בינוי בשטחים המיועדים לכך.

9.1 (ב) **מסדרונות אקולוגיים** (מסומן בתשריט בעיגולים בצבע ירוק)

מסדרון אקולוגי נועד לקשור בין שטחים טבעיים וערכיים במטרה לאפשר מעבר מינים, חי וצומח. הסימון הינו סכמטי בלבד כמידע תכנוני למוסד תכנון על מנת לשקול את רציפות השטחים הפתוחים. אין בסימון זה כדי למנוע פיתוח או בינוי בשטחים המיועדים לכך."

רצועת נחל

1. במקום סעיף 9.2.1 יבוא: "תכנית החלה כולה או חלקה באזור בו מסומנת "רצועת נחל" תופקד רק אם התקיימו התנאים הבאים:

א. בתכנית לנחל

1. התכנית תחול, ככל הניתן, על רוב רצועת הנחל.

2. בין מטרותיה העיקריות של התכנית נקבע שיקום הנחל ושימורו, והיא כוללת, בין השאר, הוראות בדבר: שימור הנחל ובתי הגידול שבו, תפקוד הנחל כציר ניקוז, וכציר אקולוגי, עיצוב גדותיו וייצובן ושמירה ככל האפשר, על זכות המעבר של הציבור לאורך ערוץ הנחל.

ב. **בכל תכנית אחרת:** שוכנע מוסד התכנון שהתכנית אינה פוגעת בתפקוד הנחל."

2. סעיף 9.2.2 יימחק.

שמורות טבע, שמורות נוף וגן לאומי

1. בתחילת סעיף 9.7 יבוא: "על תכנית החלה בתחום המיועד בתכנית זו לשמורות טבע, לשמורות נוף או לגנים לאומיים (להלן - שמורות וגנים) ושאינה מיועדת לשמורות וגנים בתכנית מתאר מחוזית או בתכנית מתאר ארצית אחרת יחולו ההוראות הבאות:"

2. במקום סעיף 9.7.1 יבוא: "התכנית תכלול את התכליות והשימושים המותרים בתכנית מתאר ארצית לשמורות טבע וגנים לאומיים, תמ"א 8, לאותו ייעוד קרקע."

3. במקום סעיף 9.7.2 יבוא: "לא יחליט מוסד תכנון על הפקדת התכנית אלא לאחר שנתן הזדמנות לנציג רשות הטבע והגנים להשמיע את עמדתו."

4. בסעיף 9.7.4 במקום המילים: "ובלבד שהתקיימו התנאים הבאים" יבוא: "בתנאי ולתכנית מקומית התקבל אישורה של הוועדה המחוזית." ; "ס"ק 1 עד 3 יימחקו.

סעיף 10 הוראות לסימונים נוספים בתשריט הנחיות סביבתיות ומרכיבי תשתית:

רגישות נופית סביבתית גבוהה

1. בסעיף 10.1.1 במקום המילים "אם יתקיימו התנאים הבאים" יבוא: "בתנאי והוגש למוסד התכנון נספח נופי- סביבתי כמפורט בסעיף 11 להלן"; "ס"ק 1 עד 3 יימחקו.

2. יימחק סעיף 10.1.2.

שימור משאבי מים

בסעיף 10.2 במקום המילה "חידור" יבוא: "חלחול והשהייה של".

סעיף 11 נספח נופי- סביבתי

1. בסעיף 11.1 לאחר המילים "נספח נופי סביבתי" יבוא: "יערך בהתייחס לתכונות הייחודיות של השטח נשוא התכנון, בהתאם לקבוע במסמך הנחיות מספר 3 ו".

2. לאחר סעיף 11.1.6 יבוא: "11.1.7: התייחסות למסדרון אקולוגי, ככל שסומן באזור בו מוגשת התכנית."

3. לאחר סעיף 11.1 יבוא:

"11.2 הנספח יועבר לקבלת חוות דעת בכתב מהמשרד להגנת הסביבה, מרשות הטבע והגנים ובשטח חקלאי גם ממשרד החקלאות, תוך 30 יום ובאישור יו"ר מוסד התכנון תוך 45 יום.

11.3 מוסד התכנון יבחן את התכנית על פי ממצאי הנספח וחוות הדעת, ככל שהיו, ויקבע את ההוראות הנדרשות בתכנית.

11.4 רשאי מוסד התכנון לפטור מחובת הגשת נספח נופי- סביבתי במקרים הבאים:

א. הוגש תסקיר השפעה על הסביבה על פי הקבוע בתקנות או על פי החלטת מוסד תכנון.

- ב. בתכנית מתאר מחוזית קבע מוסד התכנון כי הנספח הנופי-סביבתי יצורף לתכנית המקומית שתערך על פיה.
- ג. שוכנע מוסד התכנון לאחר קבלת חוות דעת נציג השר להגנת הסביבה, כי אין בתכנית כדי לפגוע בערכי הנוף, הטבע, החקלאות, הסביבה והמורשת, ונימק זאת בהחלטתו.

סעיף 12 הוראות נוספות בנוגע לתכניות מקומיות תכנית מקומית להרחבה ניכרת

לאחר סעיף 12.1.4 יבוא:
"12.1.5 בשוב עירוני מדגם 1-4, מהווה מסמך מספר 1 - שיקולים בתכנון עירוני, מידע תכנוני לשיקול דעת מוסד תכנון."

צפיפות נטו ממוצעת למגורים

1. בכותרת תימחק המילה: "ממוצעת" ובמקומה יבוא: "מינימלית".
2. בסעיף 12.2.1 יימחקו המילים: "ולא תעלה על כפל הצפיפות הקבועה בלוח מס' 1"; במקום המילים: "(להלן: הצפיפות המותרת)" יבוא: "(להלן: צפיפות המינימום)".
3. בסעיף 12.2.2 יימחקו המילים: "החורגת מהצפיפות המותרת" ובמקום יבוא: "תכנית שהצפיפות בה נמוכה מצפיפות המינימום".
4. בסעיף 12.2.2 ס"ק 1 יימחקו המילים: "נמצאת בטווח הצפיפות המותרת, והצפיפות המוצעת בתכנית אינה משנה זאת" יבואו המילים: "אינה נמוכה מצפיפות המינימום".
5. בסעיף 12.2.2 ס"ק 2 א במקום המילה: "מהחציון" יבוא: "מאשכול 5 על פי פרסום למ"ס".
6. בסעיף 12.2.2 ס"ק 2 ד לאחר המילים: "בנפת באר שבע" יבוא: "או ביישובי עוטף עזה"; ובסופו יבוא:
- ו'. במקרה של טופוגרפיה הררית, אם שוכנע כי שטח התכנית נמצא בשיפוע ניכר ובתנאי צפיפות המינימום על פי לוח 1 עולה על 9 יח"ד לדונם נטו.
- ז. בשוב כפרי בתחום מועצה אזורית במחוזות צפון ודרום, אם השתכנע כי הישוב הכפרי נמצא במצב סוציאקונומי נמוך במידה ניכרת ונימק החלטתו.
7. יימחק סעיף 12.2.2 ס"ק 3.
8. לאחר סעיף 12.2.2 יבוא:
- "12.2.3 בשוב בו תחום הבינוי למגורים משתרע על שני מרקמים, תחול הצפיפות הגבוהה מבין שני המרקמים."

זיהום קרקע

בסוף סעיף 12.6 יבוא: "אלא אם נקבע אחרת בתאום עם המשרד להגנת הסביבה".

סעיף 13 יישוב חדש

1. בסעיף 13.2 בסופו יבוא: "אולם על תכנית מתאר מקומית התואמת תכנית מתאר מחוזית שאושרה עפ"י סעיף 13.1 יחול הקבוע בסעיף 13.1.7 בלבד."

סעיף 14 ייזום תכניות ומסמכי מדיניות

מסמכי מדיניות לתכנון משותף

1. בסעיף 14.1.1 לאחר המילים: "המועצה הארצית" תימחק המילה "תיזום" ויבוא: "תקבע את הצורך ב".
2. בסעיף 14.1.2 לאחר המילה: "מים" יבוא: "ביוב".

תכניות מתאר מחוזיות

1. בסעיף 14.2 במקום המילים "לאזורי תכנון" יבוא: "חלקיות".
2. בסעיף 14.2.1 במקום המילים: "שיתייחסו, ככל האפשר, לאזור תכנון שלם או למספר אזורי תכנון בשלמות." יבוא: "שמטרתן לפרט את הקבוע בתכנית זו."

3. סעיף 14.2.2 ס"ק 2 יימחק.

סעיף 18 מעקב ועדכון

1. בסעיף 18.4 בתחילתו יבוא: "במקרים חריגים" ולאחר המילים "נספחי התכנית" יבוא: "וכן על חריגה מהקבוע בסעיף 8.1.4".
2. סעיפים 18.4.1 ו- 18.4.2 יתוקנו:
18.4.1 הוגשה ע"י מוסד תכנון או משרד ממשלתי או גוף ממשלתי החבר במועצה הארצית בקשה מנומקת לתיקון ושוכנעה המועצה הארצית כי אין בכך כדי לפגוע במטרות התכנית.
18.4.2 המועצה הארצית תערוך דיון אחת לשנה".
3. בסעיף 18.4.4 במקום המילים: "כוללת ובהתבסס על הדיווח התקופתי, כמפורט בסעיף 18.2", יבוא: "רחבה ובהתייחס לנימוקים לתיקון ולבחינת השפעתו".

7. לוחות, רשימות ומסמכים

לוח 1 - צפיפות נטו מינמלית למגורים

לוח זה מחליף את לוח מס' 1

דגם ישוב מספר בין 1-6 המבטא השתייכותו של יישוב לקבוצת יישובים להם צפי אוכלוסייה בטווח נתון.

דגם 1 - יישובים שצפי אוכלוסייתם מעל ל 200,000 נפש וכן יישובי גלעין מטרופוליני כלהלן: ירושלים, ת"א-יפו, חיפה, באר שבע, ראשון לציון, רמת גן, בני ברק, גבעתיים, בת ים, חולון, פתח תקוה, קריית ים, קריית אתא, קריית ביאליק, קריית מוצקין, נשר, טירת כרמל.

דגם 2 - יישובים שצפי אוכלוסייתם 200,000-50,001 נפש, למעט יישובי דגם 1.

דגם 3 - יישובים שצפי אוכלוסייתם 50,000-20,001 נפש.

דגם 4 - יישובים שצפי אוכלוסייתם 20,000-5,001 נפש.

דגם 5 - יישובים שצפי אוכלוסייתם 5,000-2,001 נפש.

דגם 6 - יישובים שצפי אוכלוסייתם הוא עד 2,000 נפש.

דגם היישוב יקבע לאחר חישוב צפי האוכלוסייה.

צפי אוכלוסייה תחזית האוכלוסייה שתתגורר בפועל בישוב בשנת יעד נתונה המתקבלת מצרוף האוכלוסייה בפועל (עפ"י נתוני למ"ס), האוכלוסייה הצפויה להתגורר בפועל על פי תכניות מאושרות, והאוכלוסייה הצפויה על פי התכנית המוגשת למוסד התכנון לאחר אישורה של תכנית זו.

ישוב המשתרע על יותר משתי נפות: השתרע שטחו של ישוב על יותר מנפה אחת יקבע מוסד התכנון איזה מבין שתי הצפיפויות יחולו על הישוב בשלמותו.

לוח 1 - המשך

מחוז	נפה	מרקם	צפיפות בנייה מינימלית ביח"ד לדונם נטו לפי דגמי ישוב					
			דגם ישוב 1	דגם ישוב 2	דגם ישוב 3	דגם ישוב 4	דגם ישוב 5	דגם ישוב 6
			מעל 200,000	50,000-200,000	20,000-50,000	5,000-20,000	2,000-5,000	0-2,000
ירושלים	ירושלים	עירוני	12.0	10.0	7.0	6.0	3.5	2.5
		שמור משולב	-	8.0	6.0	5.0	4.0	2.5
צפון	גולן	כפרי	-	-	4.0	4.0	3.0	2.0
		שמור משולב	-	-	4.0	4.0	2.0	1.5
		שמור ארצי	-	-	4.0	4.0	2.5	1.5
		חופי	-	-	-	-	-	2.5
		שמור משולב	-	5.0	4.0	4.0	3.0	2.5
		עירוני	-	5.0	4.0	4.0	2.5	2.5
	כינרת	כפרי	-	-	4.0	4.0	3.0	2.0
		שמור משולב	-	5.0	4.0	4.0	2.5	2.5
		חופי	-	-	-	-	2.5	2.5
		עירוני	-	6.0	5.0	5.0	3.0	2.5
		כפרי	-	-	-	-	3.0	2.5
		שמור משולב	-	-	5.0	5.0	3.0	2.5
	יזרעאל	עירוני	-	6.0	5.0	4.0	3.0	2.5
		כפרי	-	-	5.0	4.0	3.0	2.5
		שמור משולב	-	6.0	5.0	4.0	3.5	2.5
		עירוני	15.0	13.0	9.0	6.0	4.0	3.0
		שמור משולב	-	-	7.0	5.0	4.0	3.0
		חופי	-	-	-	-	4.0	3.0
מרכז	השרון	עירוני	15.0	13.0	9.0	6.0	4.0	3.0
		שמור משולב	-	-	7.0	6.0	4.0	3.0
		חופי	-	-	-	-	4.0	3.0
	פתח-תקוה	עירוני	15.0	13.0	9.0	6.0	4.0	3.0
		שמור משולב	-	10.0	7.0	6.0	4.0	3.0
		עירוני	-	13.0	9.0	6.0	4.0	3.0
	רמלה	שמור משולב	-	10.0	7.0	6.0	4.0	3.0
		עירוני	15.0	13.0	9.0	6.0	4.0	3.0
		כפרי	-	-	6.0	5.0	4.0	3.0
	רחובות	שמור משולב	-	10.0	7.0	6.0	4.0	3.0
		חופי	-	-	-	-	4.0	3.0
		עירוני	12.0	7.0	6.0	5.0	3.0	2.5
דרום	אשקלון	כפרי	-	6.0	5.0	4.0	3.0	2.5
		שמור משולב	-	-	-	-	3.0	2.5
		חופי	-	-	-	4.0	3.0	2.5
		עירוני	8.0	5.0	3.0	*3.0	2.0	1.5
		כפרי	-	4.0	3.0	*3.0	2.0	1.5
		שמור משולב	-	-	3.0	*3.0	2.0	1.5
	באר שבע	שמור ארצי	-	-	3.0	*3.0	2.0	1.5
		חופי	-	-	-	-	2.0	1.5
		עירוני	12.0	7.0	6.0	5.0	3.0	2.5
		כפרי	-	6.0	5.0	4.0	3.0	2.5

* בישובים בדגם 4 בנפת באר שבע שצפי האוכלוסייה שלהם עד 10,000 נפש רשאי מוסד תכנון להפקיד תכנית צפיפות של 2 יח"ד לדונם נטו ככל שהחלטתו התקבלה בתקופה של עד שנה מיום תחילתו של שינוי מספר 1 לתמ"א 35.

לוח 1 - המשך

צפיפות בנייה מינימלית ביח"ד לדונם נטו לפי דגמי ישוב						מרקם	נפה	מחוז
דגם ישוב	דגם ישוב	דגם ישוב	דגם ישוב	דגם ישוב	דגם ישוב			
6 0-2,000	5 2,000-5,000	4 5,000-20,000	3 20,000-50,000	2 50,000-200,000	1 מעל 200,000			
3.0	3.5	5.0	7.0	9.0	-	עירוני	חדרה	חיפה
3.0	3.0	4.0	6.0	-	-	שמור משולב		
3.0	3.0	4.0	6.0	-	-	חופי		
3.0	4.0	5.0	7.0	10.0	11.0	עירוני	חיפה	תל אביב
2.5	3.5	4.5	5.0	7.0	-	שמור משולב		
3.0	4.0	7.0	11.0	14.0	16.0	עירוני		
2.5	3.0	-	-	-	-	שמור משולב	תל-אביב	

לוח 3 - יישובים מיוחדים

היישובים מופיעים ע"פ סדר הא-ב, לוח זה מחליף את לוח מס' 3.

יישוב	מרקם	נפה	אפיון היישוב
אבו גוש	שמור משולב	ירושלים	מיוחד
אבו קרינאת	כפרי	באר שבע	מיוחד
אכסאל	שמור משולב	יזרעאל	ישוב לפיתוח מיוחד
אליכין	שמור משולב	השרון	מיוחד
אלעד	שמור משולב	פתח תקווה	ישוב לפיתוח מיוחד
בועיינה-נוג'ידאת	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
ביר אל-מכסור	שמור משולב	עכו	מיוחד
ביר הדאג'	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
בית ג'ן	שמור משולב	עכו	מיוחד
בני - עיי"ש	כפרי	רחובות	ישוב לפיתוח מיוחד
בית שאן	כפרי	יזרעאל	ישוב לפיתוח מיוחד
בנימינה - גבעת עדה	שמור משולב	חדרה	ישוב לפיתוח מיוחד
בסמ"ה	שמור משולב	חדרה	מיוחד
בסמת טבעון	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
בקעתה	שמור ארצי	גולן	מיוחד
בת חפר	שמור משולב	השרון	מיוחד
גדרה	שמור משולב	רחובות	ישוב לפיתוח מיוחד
גילגוליה	שמור משולב	פתח תקווה	מיוחד
גיש (גוש חלב)	שמור משולב	צפת	מיוחד
גן יבנה	כפרי	רחובות	ישוב לפיתוח מיוחד
ג'סר א-זרקא	חופי	חדרה	מיוחד
דאלית אל-כרמל	שמור משולב	חיפה	ישוב לפיתוח מיוחד
דבוריה	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
דימונה	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
זמר	שמור משולב	השרון	ישוב לפיתוח מיוחד
זרזיר	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
חורפיש	שמור משולב	עכו	מיוחד
חירן	שמור משולב	באר שבע	מיוחד
חצור הגלילית	שמור משולב	צפת	ישוב לפיתוח מיוחד
טובא- זנגריה	שמור משולב	צפת	מיוחד

לוח 3 - המשך

יישוב	מרקם	נפה	אפיון היישוב
טורען	שמור משולב	יזרעאל	ישוב לפיתוח מיוחד
יבנאל	שמור משולב	כינרת	מיוחד
יבנה	שמור משולב	רחובות	ישוב לפיתוח מיוחד
יד בנימין	שמור משולב	רחובות	מיוחד
יסוד המעלה	שמור משולב	צפת	מיוחד
יקנעם עילית	שמור משולב	יזרעאל	ישוב לפיתוח מיוחד
ירוחם	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
כאוכב אבו אל-היג'א	שמור משולב	עכו	מיוחד
כסיפה	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
כסרא-סמיע	שמור משולב	עכו	מיוחד
כעביה-טבאש-חג'ירה	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
כפר ברא	שמור משולב	פתח תקווה	מיוחד
כפר חב"ד	שמור משולב	רמלה	מיוחד
כפר כמא	שמור משולב	כינרת	מיוחד
כפר מנדא	שמור משולב	עכו	ישוב לפיתוח מיוחד
כפר תבור	שמור משולב	כינרת	מיוחד
מגאר	שמור משולב	כנרת	ישוב לפיתוח מיוחד
מגדל	שמור משולב	כינרת	מיוחד
מג'דל שמס	שמור משולב	גולן	מיוחד
מולדה	כפרי	באר שבע	מיוחד
מזרעה	חופי	עכו	מיוחד
מטולה	שמור משולב	צפת	מיוחד
מכחול	כפרי	באר שבע	מיוחד
מנחמיה	כפרי	כנרת	מיוחד
מסעדה	שמור ארצי	גולן	מיוחד
מצפה רמון	שמור ארצי	באר שבע	מיוחד
מרכז שפירא	כפרי	רחובות	מיוחד
ניצנה	כפרי	באר שבע	מיוחד
נתיבות	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
ע'גיר	שמור משולב	גולן	מיוחד

לוח 3 - המשך

יישוב	מרקם	נפה	אפיון היישוב
עילבון	שמור משולב	כנרת	מיוחד
עין קינייא	שמור משולב	גולן	מיוחד
עוספייה	שמור משולב	חיפה	ישוב לפיתוח מיוחד
ערד	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
ערערה בנגב	כפרי	באר שבע	ישוב לפיתוח מיוחד
עתלית	חופי	חדרה	מיוחד
פסוטה	שמור משולב	עכו	מיוחד
פקיעין (בוקייעה)	שמור משולב	עכו	מיוחד
צור הדסה	שמור משולב	ירושלים	מיוחד
צפת	שמור משולב	צפת	ישוב לפיתוח מיוחד
קדימה - צורן	שמור משולב	השרון	מיוחד
קיסריה	חופי	חדרה	מיוחד
קסר א-סר	כפרי	באר שבע	מיוחד
קצרין	כפרי	גולן	ישוב לפיתוח מיוחד
קריית טבעון	שמור משולב	חיפה	מיוחד
קריית יערים	שמור משולב	ירושלים	מיוחד
קריית מלאכי	כפרי	אשקלון	ישוב לפיתוח מיוחד
קרית שמונה	שמור משולב	צפת	ישוב לפיתוח מיוחד
ראש פינה	שמור משולב	צפת	מיוחד
רכסים	שמור משולב	חיפה	ישוב לפיתוח מיוחד
רמת ישי	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
רמת ציפורים	כפרי	באר שבע	מיוחד
שדרות	כפרי	אשקלון	ישוב לפיתוח מיוחד
שהם	שמור משולב	רמלה	ישוב לפיתוח מיוחד
שיבלי	שמור משולב	יזרעאל	מיוחד
שלומי	שמור משולב	עכו	מיוחד
שעב	שמור משולב	עכו	מיוחד
תל מונד	שמור משולב	השרון	מיוחד

רשימה מס' 1

רשימת אזורי תכנון ותרשים חלוקה לאזורי תכנון

בטל.

רשימה מס' 2

מכלולים עירוניים לשימור, מכלולים כפריים לשימור

פרק מכלולי נוף ימחק

מסמכים

יתווספו המסמכים הבאים:

- מסמך מס' 1 – שיקולים בתכנון עירוני, מסמך מס' 2 – מכלולי הנוף ומעטפת המכלול, מסמך מס' 3 – הנחיות לעריכת נספח נופי- סביבתי כלהלן:

מסמך מספר 1 - שיקולים בתכנון עירוני

1. ציפוף

- א. מדינת ישראל היא אחת המדינות הצפופות בעולם, ובנוסף לכך - בעלת קצב ריבוי מהגבוהים בעולם המערבי. עתודות הקרקע של מדינת ישראל מתמעטות במהירות. ציפוף, לפיכך, הוא הכרח.
- ב. לסביבה הבנויה בצפיפות יש יתרונות רבים אשר התכנון צריך לכוון אליהם. ציפוף מאפשר לאוכלוסייה ליהנות משרותים שונים שקיומם מותנה בספי כניסה גבוהים, כמו תחבורה ציבורית יעילה ותדירה; מגוון רחב של מוסדות ציבור, מסחר ותרבות; שפע של הזדמנויות כלכליות; ומרחב הזדמנויות שוקק ועשיר להתפתחות האישית.
- ג. הצורך בציפוף חל על כל ייעודי הקרקע - מגורים, תעסוקה, מסחר, מבני ציבור ואפילו על שטחים פתוחים.
- ד. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו, לגבי כל תכנית המציעה בניה חדשה, גם את השיקולים הבאים:
- (1) ככל שהתכנית חורגת באופן ניכר מצפיפות המינימום שנקבעה בלוח 1 - גם כאשר מתקיימות הנסיבות המאפשרות חריגה כאמור - את ההצדקה לחריגה זו.
- (2) את הצדק החלוקתי בהקצאת קרקע, בהיותה משאב מתכלה;
- (3) אם התכנון המוצע מביא לחסכון מרבי בצריכת הקרקע, לרבות בחינה מעמיקה של היקפם של שטחים שהוקצו לצרכי ציבור;
- (4) אם התכנון המוצע מייצר את מרבית היתרונות שיש לסביבה הצפופה;
- (5) אפשרות לצופף עוד יותר מבלי להביא לכך שהפגיעה הנוצרת כתוצאה מכך (סביבתית, נופית, תנועתית וכדומה) עולה על יתרונות הציפוף.

ועם כל זאת, במציאות העכשווית מתקיימים לעיתים אילוצים המחייבים בנייה בצפיפויות נמוכות. כאשר המחסור בקרקע יחריף הציפוף של שכונות שנבנות כיום בצפיפויות נמוכות יהיה יקר, קשה, פוגעני, ולא יעיל. תכניות חדשות המציעות בניה בצפיפות שאיננה גבוהה צריכות, לפיכך, ראוי כי תישקל גם הישימות של ציפוף עתידי.

2. עירוב שימושים

א. מדינת ישראל נבנתה, במידה רבה, בהנחה שיש להרחיק את היעודים השונים זה מזה: את המגורים מהמסחר, את התעסוקה ממרכז העיר, את הערים מן המסילות ואת צירי התנועה מאזורי הפנאי.

ב. התנאים והצרכים השתנו, ויש לשקול כיום שיקולים חדשים, אחרים: איך ניתן לקרב את היעודים אלה לאלה, לערב אותם, להביא ליצירת סינרגיה כתוצאה מכך, ולהימנע מאזורים נרחבים בהם הקרקע מנוצלת רק בחלק קטן מהיממה.

ג. לעירוב השימושים יש יתרונות רבים: הוא מאפשר חסכון בקרקע ע"י הימנעות מיצירת אזורים שאין בהם פעילות בחלק מהיממה, ואף מגביר בכך את הביטחון האישי באזורים הללו; הוא מביא לחסכון בקרקע ע"י עירוס שימושים זה מעל זה, במקום זה לצד זה; הוא מעשיר את מגוון ההזדמנויות; הוא מקצר את המרחקים הנדרשים כדי להגיע ממקום למקום ומשימוש לשימוש, ובמיוחד מונע את המצב שבו מרבית התנועה נעה בכיוון נתון בזמן נתון.

ד. על מנת להביא לעירוב שימושים מיטבי, יש לסגל חשיבה תכנונית מאפשרת וגמישה: להימנע מקביעות או איסורים שאין בהם צורך תכנוני בהיבטים של מרחב ושל זמן; להימנע מקביעות שאינן מביאות בחשבון שינויים עתידיים בכלכלה, בתרבות, בצרכים ובטכנולוגיה; ולהימנע מקביעות שתצרכנה, קרוב לוודאי, הכנת תכנונים שינויים עתידיים - מבלי שתהיה לכך הצדקה תכנונית.

ה. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) את ההצדקה בקביעת רשימה סגורה של שימושים מותרים בכל יעוד, ובמיוחד את ההצדקה להדיר ביעוד כלשהו שימושים אחרים;

(2) את האפשרות להתיר עוד שימושים ביעודים השונים, או להגביר את הגמישות בקביעת השימושים, מבלי להביא לכך שהפגיעה הנוצרת כתוצאה מכך (סביבתית, נופית, תנועתית וכדומה) עולה על היתרונות בעירוב השימושים.

(3) את החיסכון בקרקע ואת היתרונות האחרים - כלכליים, תכנוניים, סביבתיים וחברתיים - שניתן להשיג על ידי עירוב שימושים.

3. תחבורה ציבורית

א. תחבורה ציבורית יעילה מצמצמת את צריכת הקרקע המוקדשת לצרכי תחבורה, מגדילה את מרחב ההזדמנויות ואת השוויוניות; תורמת תרומה ניכרת להתייעלות הכלכלית; ותורמת לאיכות חייהם של צרכני התנועה.

ב. תחבורה ציבורית יעילה תלויה בספי כניסה גבוהים: היא לא יכולה להתקיים באזורים בהם לא מתקיימת צפיפות, והיא פחות יעילה באזורים שבהם הפעילות מתרחשת רק בחלק מהיממה.

ג. דרישות חניה גבוהות מביאות לבזבוז קרקע, להקטנת הצפיפות, ולעידוד השימוש ברכב הפרטי - ולפיכך הן מעכבות את פיתוחן של מערכות תח"צ יעילות. הן מוצדקות רק כאשר אין בנמצא, או לא מתוכנן בעתיד הנראה לעין, פתרון יעיל של תחבורה ציבורית.

ד. לתכנון המקומי יש יכולת רבה להשפיע על יעילותה של התחבורה הציבורית, גם מעבר להיבטי הצפיפות והשימושים: התווית דרכים שתאפשר מעבר של תחבורה ציבורית, וקביעת מיקום תחנות ההסעה; ריכוז שימושים ליד תחנות הסעה; הכוונת מערכת שבילים וצירים נוחים להולכי רגל אל תחנות הסעה; ועיצוב נכון של מערכת התנועה להולכי רגל (ראו פירוט בהמשך).

ה. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הכוונת התכנון המקומי לעידוד השימוש בתחבורה ציבורית, ובפרט בכל הקשור לתכנון הסביבה הסמוכה לתחנות והצירים המוליכים אליהן;

(2) את מדיניות החניה הנדרשת, בהתחשב ביתרונותיה ומידת ישימותה של התחבורה הציבורית.

(3) הצורך בקביעת אזורים מוטי הליכה רגלית, תיחום האזורים הללו וקביעת העקרונות לפיתוחם.

4. הולכי רגל

א. באזורים שצפיפות הפיתוח בהם גבוהה, ניתן לנוע ברגל ממקום למקום; באזורים הנשענים על תחבורה ציבורית יש לנוע ברגל אל תחנות ההסעה ומהן; באזורים מעורבי שימושים התנועה ברגל מחליפה את התנועה המוטורית. כל אלה הם תנאי יסוד לאיכותו והצלחתו של התכנון המוצע, אך לשם כך מערכת התכנון צריכה להבטיח כי התכנון יכוון לצרכיהם של הולכי הרגל.

ב. צרכיהם של הולכי הרגל הם בטחון אישי (רוחב נדרש, תאורה, חלונות הצופים לציר התנועה, ריבוי משתמשים); צל; עניין (מסחר, חלונות, ריבוי משתמשים, אסתטיקה); נגישות; קלות תנועה (ריצוף, הימנעות ממכשולים, פתרונות טופוגרפיים, קיצור מרחקים); והימנעות ממטרדים סביבתיים.

ג. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הצעדים שננקטו בתכנית שנועדו לשרת את צרכיהם של הולכי הרגל;

(2) שאין בתכנית המוצעת אלמנטים שיפגמו בנוחותם של הולכי הרגל, כגון קירות אילמים, מטרדים סביבתיים המופנים לצירי הולכי הרגל (מערכות מכניות, לדוגמה), צירי הליכה הנקטעים ע"י חצייה של כלי רכב באופן תדיר, צירי הליכה ארוכים מהנדרש, רוחב צירים שאינם מספיק למעבר ולנטיעות, והיעדר המשכיות של צירי ההליכה.

5. רוכבי אופניים

א. בישראל לאופניים ככלי תחבורה יתרונות מובהקים: הקטנת התלות במקורות אנרגיה חיצוניים, הפחתת העומס בדרכים וצמצום הצורך בריבוי שטחים לצרכי תחבורה, שיפור הבטיחות ומניעת תאונות קטלניות, לצד יתרונות בריאותיים.

ב. הרכיבה על אופניים, וכלי תחבורה איטיים נוספים (קורקינטים, סגהווי, סקטים, קלנועיות וכיו"ב) איננה רק לצרכי פנאי. היא יכולה, בתנאים מסוימים, להחליף את התנועה המוטורית כאמצעי תחבורה מקובל ונגיש.

ג. צרכיה של התנועה האיטית שונים במקצת מצרכיהם של הולכי הרגל: בעוד שיצירת עניין, הצללה וקיצור המרחקים חשובים פחות, עולה בהרבה חשיבותם של צרכי הבטיחות.

ד. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הצורך ביצירת צירי נסיעה בטוחים לרוכבי אופניים ורכב איטי מאד; פרישת המערכת; עיצובה והגיאוטרירה שלה; והבטחת בטיחותם של המשתמשים בה;

(2) פתרונות לחציית כבישים ומחלפים.

(3) פתרונות לחניית אופניים.

6. תכנון מכליל

א. תכנון מכליל הוא תכנון הטרונגי המאפשר מגוון של פתרונות דיור, תעסוקה ותחבורה למגוון סוגי אוכלוסייה. תכנון מכליל הוא זה שמאפשר לבעלי הכנסה נמוכה יחסית להתגורר בכל מקום, לבעלי מוגבלויות לנוע בכל מקום, למועסקים במשרה זמנית למצוא דירה להשכרה במקום העסקתם, ולמי שחיים בצורה שונה מהמקובל למצוא פתרונות דיור, בילוי ותעסוקה. תכנון מכליל מאפשר גם לבלתי צפוי להתרחש, ואינו כופה את לקחי העבר על העתיד. תכנון מכליל הוא צדק מרחבי. הוא דמוקרטי. הוא תכנון נכון.

ב. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הצורך וההיקף של יחידות דיור קטנות, ואם תאושר חקיקה המסדירה דיור בר השגה - גם בעניינים נוספים.

(2) הגמישות שנקבעה בתכנית לגבי מתן מענה לצרכי הדיור, התעסוקה, מבני ציבור ופתרונות התחבורה שתאפשר גם מענה לצרכיה של אוכלוסייה מגוונת.

(3) וידוא כי אין בתכנית הוראות שמשמעותן היא הגבלת המגוון של אוכלוסיית היעד.

(4) קיומם של פתרונות לנגישות, או דרישות והתניות לעיגון פתרונות כאלה.

(5) התייחסות לאוכלוסייה קיימת בפרויקטים להתחדשות עירונית.

7. המשכיות עירונית

א. יתרונה הגדול של העיר הוא בעצמתה. עצמה זו מושגת באמצעות החיבור של כל שכונותיה ושילובן לישות אחת. ניתן ליהנות מעוצמת העיר ויתרונותיה רק אם משתלבים בה.

ב. ההשתלבות של שכונה, מתחם או מבנה בודד בעיר תושג על ידי השתלבות באופייה הכללי; המשכיות של מערכת הצירים (דרכים, שדרות, שבילים, פארקים, ככרות וצירים מכל סוג) הקיימת בעיר; והשתתפות במערכת מבני הציבור.

ג. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) התחברותם של הצירים השונים המוצעים בתכנית למערכת קיימת / מוצעת / אפשרית מחוץ לגבולות התכנית;

(2) הצורך באמצעים נוספים שיהדקו את הקשר בין המוצע בתכנית לבין העיר שאלה היא שייכת;

(3) ככל שזה רלבנטי - בחינת האופציה ליצירת המשכיות עם פיתוח עתידי, שיוצע בסמוך לשטח בתכנית.

8. המרחב הציבורי

א. תושבי העיר נפגשים זה עם זה במרחב הציבורי. שם הם גם פוגשים את המבקרים בעירם. שם הם מקיימים את פעילויותיהם הציבוריות, ומיישמים חלק גדול מזכויותיהם הדמוקרטיות. המרחב הציבורי הוא פניה של העיר, ומשפיע במידה רבה על תדמיתה.

ב. על מנת לענות על צרכים אלה, ובמטרה להעניק לתושבים את השירות הטוב ביותר בכל הקשור לזכויותיהם להתאגד, להיפגש, לארח ולקיים חיים ציבוריים, המרחב הציבורי צריך להתאים - בעיצובו - למגוון רחב ביותר של שימושים.

ג. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) קיומן של הוראות העוסקות בעיצוב המרחב הציבורי, קובעות הנחיות לגבי אופיים של השטחים השונים הכלולים בו, ומבטיחות עיצוב הולם ועירוב שימושים ציבוריים.

(2) אופן הפרישה של המרחבים הציבוריים המוצעים בתכנית - מדרכות, ככרות, גינות, פארקים וכיו"ב - לרבות השתלבותם אלה באלה והשתלבותם במערך המרחבים הציבוריים מחוץ לתכנית.

(3) התאמתו של המרחב הציבורי למגוון רחב ביותר של שימושים, לרבות פנאי, ונופש, מפגשים אקראיים, התארגנויות ציבוריות, פעילויות חברתיות ותרבותיות, אירועים זמניים ומעבר בטוח.

(4) הצורך לקבע בתכנית מנגנונים שיבטיחו כי ניתן יהיה לקיים במרחב הציבורי את כל השימושים שראוי כי יתקיימו בו, לרבות הפרדה בין תנועה ממונעת לבין הולכי רגל; קביעת זיקות הנאה וזיקות מעבר; הנגשה; עיצוב מוקפד ומותאם; הצללה; והוראות המקבעות את זכותו של הציבור להשתמש במרחב הציבורי לכל צורך ובכל זמן.

9. קווי בניין

א. מאז יסוד תל אביב, ב-1909, התקבעה במערכת התכנון התפישה של חצרות פרטיות סביב כל מבנה. תפישה זו עוגנה במדיניות של קביעת מרווחים (השטח בין קווי הבניין לבין גבולות המגרש, שנאסרה בו בנייה) נרחבים בכל הכיוונים. מרווחים אלה נועדו בעבר לגינון ואף לעיסוקים חקלאיים, והרבה מהם משמשים כיום לצרכי חניה.

ב. קביעת המרווחים הללו מביאה לניצול פחות יעיל של הקרקע, לקיומם של שטחים שאיש איננו דואג לתחזוקתם, ולעיצוב אורבני פחות טוב: הרחקת המבנים מהמרחב הציבורי איננה תורמת לנוחות השהייה בו והמעבר לאורכו; הרחקת המבנים זה מזה קוטעת את הרצף העירוני ומצמצמת את האינטנסיביות שלו; והרבה מהחצרות

האחוריות הופכות להיות מטרדים. ההיגיון התכנוני הראשוני, בדבר "עיר טבולה בירק", לא תמיד מתקיים.

ג. במקביל לצורך במרווחים שישמשו את משתמשי המבנה, התקבעה גם התפישה של קביעת קווי בניין מדרכים וממסילות, שנועדו להרחיק את הבינוי (לטובת המשתמשים בו) ממטירי הדרך/מסילה; לאפשר הרחבה עתידית של הדרך/מסילה; ולהבטיח הפרדה מלאה בין השימושים בדרך/מסילה, ובמיוחד התנועה המהירה בהן, לבין שימושים שתנועה כזו עלולה לפגוע בהם או להיפגע מהם.

ד. קווי בניין אלה נקבעו לעיתים בנדיבות רבה, אפשרו להרחיק את הבינוי מהדרך/מסילה מרחקים ניכרים, ואסרו על שימושים רבים בתחום המרווח בין הבינוי לדרך/מסילה גם כאשר לא הוכח כי הדרתם של השימושים הללו משרתת את מטרות קביעת קווי הבניין. קביעות אלה הביאו להיעדר ניצול יעיל של הקרקע.

ה. במקרים רבים נקבעו קווי בניין נרחבים מאוד, אך עוגנו באותן תכניות גם הוראות המאפשרות חריגה מקביעות אלה (הקלות). ההקלות הללו סרבלו מאוד את התהליכים התכנוניים.

ו. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הצורך בקביעת מרווחים סביב המבנים המוצעים בתכנית, והיקפם (גדלם) של המרווחים, אל מול הצורך לחסוך בקרקע.

(2) השפעתם של המרווחים על הרצון לעודד שימושים אינטנסיביים במרחב הציבורי הסמוך להם.

(3) השימושים המותרים במרווחים ותחזוקתם של שטחים אלה.

(4) הצורך בקביעת הוראות העוסקות בממשק שבין המרווחים לבין המרחב הציבורי - גדרות, חומות, גדרות חיות וכדומה - באופן שישתבצור הטובה ביותר את השימושים במרחב הציבורי.

(5) המרחק המינימלי הראוי לקביעת קווי בניין מדרכים ומסילות, שיבטיח את התפקוד הראוי של הדרך/מסילה, אך יימנע מבזבוז קרקע, יצירת מטרדים נופיים, וסרבול מנגנוני התכנון.

10. שיתוף הציבור

א. המרחב הישראלי נעשה צפוף יותר ויותר, המציאות משתנה בקצב הולך וגובר, אוכלוסיית ישראל נעשית מגוונת יותר והתכנון עוסק - לעיתים תכופות יותר מבעבר - בהתחדשותם של מרחבים שהיו בנויים ומאוכלסים קודם לכן. המתכננים ומוסדות התכנון כבר אינם יכולים להניח כי יש להם את כל הידע והכלים הנדרשים לקבלת הכרעות תכנוניות.

ב. מנגנון שיתוף הציבור הקבוע בחוק התכנון והבנייה (ההתנגדויות) לוקה בחסרונות: המעורבות של הציבור נעשית בשלב מתקדם מאוד של התכנון; זכות ההתנגדות איננה שמורה לכל אחד; הציבור לא תמיד מודע לקיומה של התכנית ועל זכותו להתנגד לה; יוזמי התכנית והמתנגדים פועלים זה כנגד זה; ולא תמיד ניתנת שהות למתנגדים לגבש עמדה מקצועית.

ג. הליכים שונים של שיתוף הציבור בתכנון כבר בשלבים המוקדמים, מתוך חתירה לשיתוף פעולה והעשרה הדדית, ומתוך שאיפה ללמוד את צרכיו ושאיפותיו של הציבור הפכו לחלק משמעותי מהתכנון בעולם המפותח.

ד. המתכננים ומוסדות התכנון ישקלו גם את השיקולים הבאים:

(1) הצורך לשיתוף את הציבור בהליכי התכנון המוצע.

(2) הדרך המתאימה ביותר לשתף את הציבור בהליכי התכנון, השלב בו השיתוף מתבצע, זיהוי הציבור שעמו ראוי להתייעץ, האופן שבו מביאים את הנושא לידיעת אותו ציבור, והמנגנון הטוב ביותר לעיגון העמדות שהובעו ע"י הציבור

במסמכי התכנית וקביעותיה.

(3) בנוסף לרצון ולצורך להיעזר בידע המצוי אצל הציבור, והשאיפה לטייב את התכנון כתוצאה מכך - יש לשקול גם את השפעת התהליך של שיתוף הציבור על ישימותה הכלכלית של התכנית, על משך הקידום שלה, ועל ההוצאות הכרוכות בכך.

(4) ככל שהתבצע הליך של שיתוף ציבור בתכנית - ידאג מוסד התכנון לקבל תיעוד מדויק של העמדות שהובעו על ידי הציבור, ויכלול אותן במסגרת שיקוליו לעת קבלת ההכרעות.

מסמך מספר 2 - מכלול הנוף ומעטפת המכלול

א. רקע כללי

מכלול הנוף בתמ"א 35 מספרים את סיפורה התרבותי וההתיישבותי של ארץ ישראל. פעילות האדם לאורך ההיסטוריה - חקלאות, התיישבות, מלחמות, מסעות ונדודים - הותירו את רישומם בנוף, דרכו ניתן ללמוד את סיפור חיי היומיום בארץ ישראל מימי קדם ועד לעת החדשה.

נופי תרבות

ארץ-ישראל מצטיינת במגוון נופים. מרחבי יער וחורש לצד מדבריות וערבות, חופי ים, מלחות וביצות, הרים ועמקים, מפגש אזורי אקלים, בתי גידול ומיני צמחים. יחידות נוף שונות בתכלית הנמצאות בסמיכות ובהרמוניה בכברת ארץ מצומצמת. בצד המגוון הטבעי, משמשת ארץ ישראל מקום מפגש בין תרבויות ודתות. על אף המגוון העצום, נתפסת ארץ ישראל כיחידה גיאוגרפית בפניה עצמה.

"ארץ ישראל עומדת בפני עצמה, כתחום אחד ומובדל. מוצא אתה בה כעין מכלול של כל הצורות הפיסיות, המשמשות בדרך כלל כסימנים שנועדו להבדיל בין ארץ לארץ, ואינן מזדמנות יחד זו לצד זו אלא בארצות מועטות" (ג' קיטו, 1841), *Physical Geography of the Holy Land*

המגוון התרבותי - כשם שהנוף הטבעי בארץ ישראל רב פנים ומגוון, כך גם הנוף התרבותי מעשה ידי האדם. במהלך ההיסטוריה של ארץ-ישראל התפתחו התרבות החומרית, ההתיישבות והחקלאות מתוך איכויותיהן של יחידות הנוף הטבעי. כך תרם האדם להעצמתו וחיזוקו של המגוון הנופי, וכך התפתחו נופי תרבות מובהקים בחבלי ארץ שונים.

יתר על כן, דברי הימים של ארץ ישראל - הרצופים מסעות וכיבושים, חילופי שלטון ותסיסה חברתית, העשירו את מורכבותו של הנוף התרבותי. ארץ ישראל ידעה קבוצות אתניות ודתיות שונות, שצמחו בה או היגרו אליה, וכל אחת מהן הותירה את רישומה הייחודי בנוף.

"זוהי הארץ של היסטוריה מרוכזת, שהרי בשום ארץ מלבדה, אף לא ביוון, אין צורות הנוף קשורות במידה כה הדוקה עם קורותיה בעבר... הארץ הקדושה נתייחדה בכך שנתרכזו בה ונרקמו סביבה האירועים המרכזיים שקבעו במידה מכרעת את גורל האנושות" (ג' קיטו, שם)

מכלול נוף - כלי לביטוי המגוון הנופי בארץ ישראל

מספר כלים בתכנון הישראלי עוסקים במגוון הנופי. שמורות הטבע, מוקדשות להגנה על ערכי טבע. ערכי תרבות מוגנים אף הם במסגרת גנים לאומיים, מרביתם מונומנטים ייחודיים ויוצאי דופן בסביבתם. לעומת זאת, שרידי תרבות שאינם מונומנטאליים פזורים במרחב והם לרוב אינם מוגנים. מכלול הנוף, התוחמים מרחבים פתוחים המלווים סיפורי תרבות, ימלאו תפקיד זה.

מכלול הנוף עוסקים בתרבות האדם ובעיקר במופעה החקלאי, כרמי הזיתים, נופי המדרגות בהר, הבוסתנים, מפעלי מים קדומים, דרכים עתיקות ועד נופי ימי שיבת ציון - ראשית תקופת ההתיישבות.

בשנים האחרונות עולה ההכרה בחשיבותם של מופעי-נוף אלה, כעדויות לחיי היומיום ואורחות החיים בתקופות שונות, ולהסתגלות האדם לסביבה בה הוא חי.

על המכלול ויפי הנוף

המילה 'מכלול' בעברית המקראית מורה על יופי. היופי קשור בשלמות, בהרמוניה של פרטים הנקבצים זה לזה, "מציון מכלל יפי אלהים הופיע" (תהילים ג') וכן "לבושי מכלול" (יחזקאל כג'). גם הנוף נתפס בלשונו כקשור ביופי. בפעם היחידה בה נזכר 'נוף' במקרא, הוא מתאר את יופייה של ירושלים, "יפה נוף משוש תבל קריה נאמנה".

שמו של מכלול-הנוף מעיד למעשה על יסודותיו, השאיפה לתפיסה כוללת, המקבצת פרטים ומאחדת אותם לשלמות אחת. בנוסח אחר, זהו המגוון, הקושר נושאים שונים, אך יוצר להם מכנה

משותף וערך של שלמות. המכלול היחיד כולל בתוכו חלקים שונים המצטרפים יחדיו ליצירת זהות של מקום.

כשם שמכלול-הנוף היחיד מציג את שילובם של מרכיבים ממקורות שונים, כן מציג צירוף מכלולי-הנוף את נופי הארץ, שניחנה במגוון יוצא דופן: "תבל זו ארץ ישראל. למה נקרא שמה תבל? שהיא מתובלת בכל, שכל הארצות יש בזו מה שאין בזו ויש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום" (ספרי דברים לז). מכלולי-הנוף בהצטרפם זה לזה, מקיפים ומבטאים את גיוונה של הארץ.

סיווג מכלולי הנוף

מכלולי הנוף בתמ"א 35 מייצגים אוסף סיפורים מתולדות הארץ. תרומת החקלאות לעיצוב המרחב מוצגת בהקשר הרחב - בתוך מעטפת המכלול. מעטפת המכלול תוחמת מרחב בו התפתח הנוף החקלאי, ובו מתבטאת הזיקה בין החקלאות לסובב ומקומה של החקלאות בהוויית רוח המקום והזמן.

מכלולי-הנוף קובצו על פי סיפורים, המיוצגים על ידי מעטפת המכלול. ניתן לשייך סיפורים אלה למספר קבוצות עיקריות: נופים מסורתיים, נופי ראשית ההתיישבות, נופים נדירים של ארצות המים, נופים לאורך דרכים עתיקות ובנות זמננו ומופעי נוף ייחודיים.

סיווג המכלול אינו מונע קיומם של המאפיינים סיווגים מקבוצות אחרות.

נופים מסורתיים	נופי ראשית ההתיישבות	נופים נדירים של ארצות המים	נופים לאורך דרכים עתיקות ובנות-זמננו	מופעי נוף ייחודיים
גוש חלב	נופי יבנאל וכדורי	ארץ פלגי מים	דרך הבשורה	נופי הגולן
גליל מערבי - ארץ הצלבנים	עמק בית שאן ובקעת חרוד	עמק החולה	העלייה לירושלים	מורדות הגולן
בקעת יעפורי	עמק יזרעאל	בקעת הירדן	גבעת שמש	מרגלות הגלבוע
בקעת קדש	רמות מנשה	נחל הנעמן	צפית-קמה	ישרש
מג'אר-זיתים	בקעת מהר"ל	כבארה		המכתש הגדול
בקעת בית נטופה	בקעת הנדיב	מורד נחל שורק		תמנע
גוברין-לכיש (נחלי עדולם)	פרדסים השרון			
מצדה	תל מונד-געש			
עמק האלה	נחל הירקון			
הר הנגב	דגניה, בקעת כנרת			
(חקלאות הנבטים ודרך הבשמים)	בית לחם הגלילית			

נופים מסורתיים - נופים המייצגים את אורחות החיים בימי קדם

התרבות החקלאית בישראל הינה עתיקת ימים, ומלווה את תולדות האדם בארץ מן התקופות העתיקות ועד לימינו אלו. המדרגות בהר, כרמי הזיתים העתיקים, מפעלי המים הקדומים, פסיפס החלקות בעמקים וחקלאות קציר הנגר ברמת הנגב, הם מסימניה המובהקים של ארץ התנ"ך. לכל אלו מוקדשת סדרת מכלולי נוף המבקשת להגן עליהם ולטפחם כאתרים המספרים את תולדות ימיה של הארץ.

נופי ראשית ההתיישבות - ביטוי לאידיאולוגיה של ימי ראשית ההתיישבות, ולתפיסות התכנון המרחבי שליוו את הקמת המדינה.

ראשית ההתיישבות החדשה בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 עמדה בסימן החקלאות, אשר שינתה את פני הארץ לבלי היכר. נופי ראשית ההתיישבות, בעמקי הגליל, בארץ כנרות, בשרון, ביהודה ובצפון הנגב הם ציון דרך משמעותי בתולדות הארץ, והם ראויים לשמירה ולטיפוח.

נופים נדירים של ארצות המים - מפעלי מים קדומים, נופי המים הטבעיים, בתי הגידול הלחים ומחווה לנופי מים שאבדו.

ארץ ישראל נודעה כ-"ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר" (דברים ח'). בארץ שפעו נהרות איתן, אגמים ומעיינות, ביצות ושדות אחו לח. לכל אלו נודעה חשיבות תרבותית ואקולוגית כאחד. מנופי מים אלו שרדו מעטים, ועדיין יש להם חשיבות רבה מבחינה אקולוגית, וכאתרי תיירות ופנאי. נציגים בולטים של קבוצה זו כלולים במסגרת מכלולי הנוף.

דרכים עתיקות ובנות זמננו - נופים לאורך הדרכים העתיקות והחדשות, בהם מתקיים מפגש תכוף של האדם וסביבתו.

בארץ ישראל, כמקום מפגש וחיבור בין יבשות ותרבויות, עברו דרכים בינלאומיות אשר קשרו ארצות רחוקות, החשובות שבהן – דרך הים, דרך המלך, דרכי הבשמים. בתחום הארץ עצמה נודעו דרכי העליה לרגל לירושלים ודרך הבשורה מנצרת לכנרת. כך גם הנופים המלווים את הדרכים בנות זמננו, אלו הנופים שלהם הנראות הגבוהה ביותר, ואליהם חשוף הציבור באופן יומיומי. זהו המפגש התכוף ביותר של האדם המודרני עם סביבתו, ומכאן חשיבותם של נופים אלה.

מופעי נוף לאורכן של דרכים אלו זכו להיות קבוצה בפני עצמה במסגרת מכלולי הנוף.

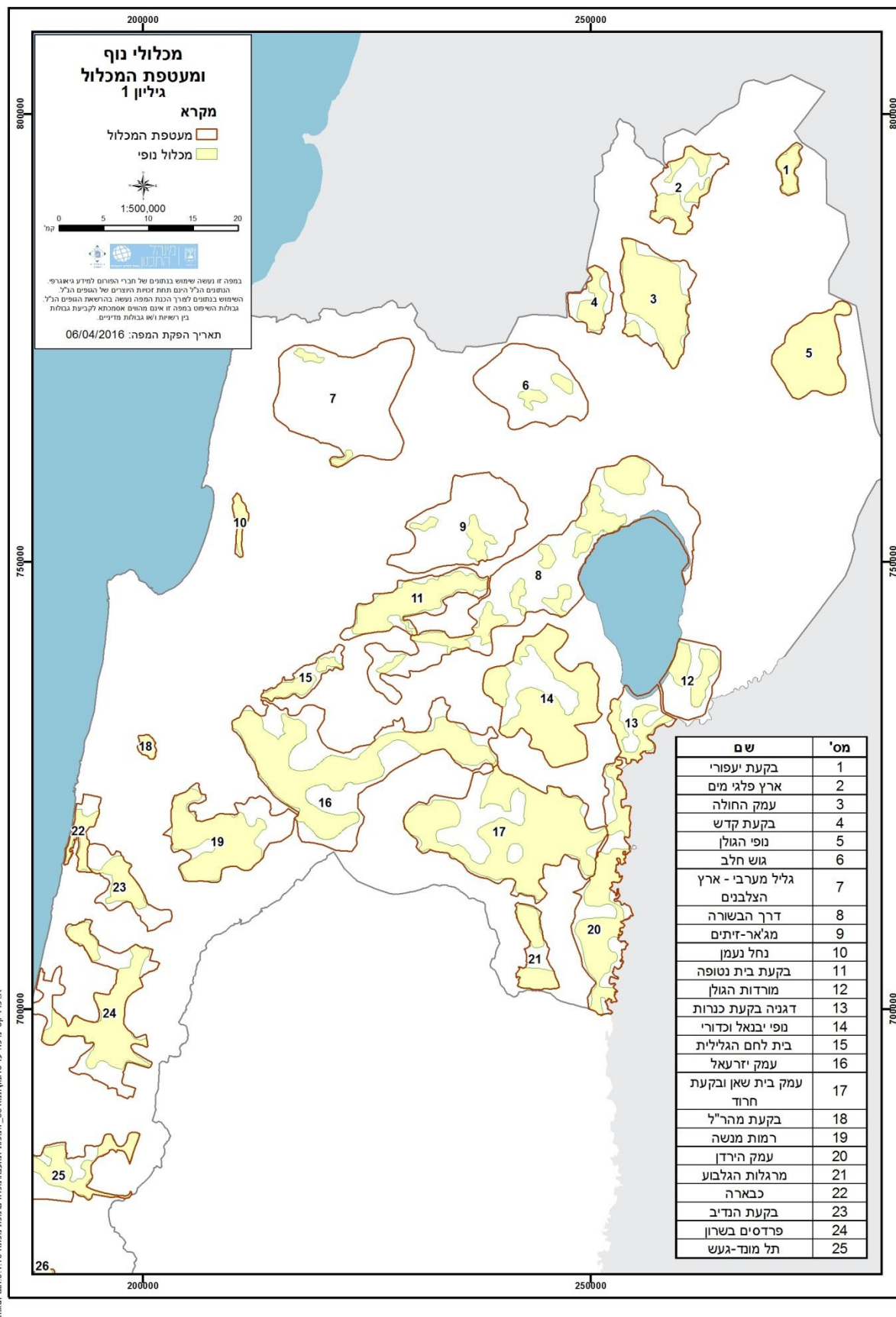
מופעי נוף ייחודיים - המבטאים מקומות בעלי מופע נוף דרמטי ויוצא דופן

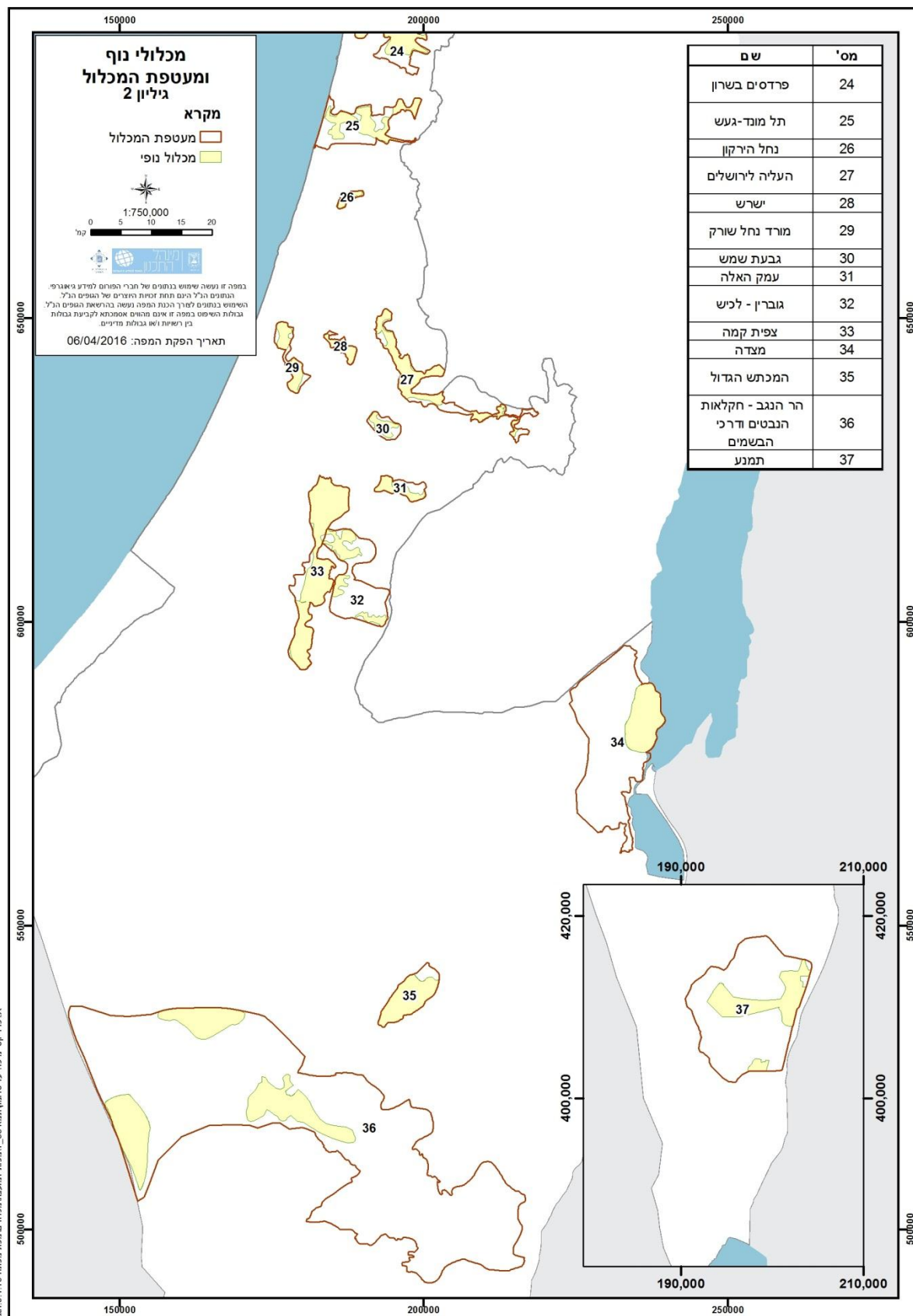

בארץ ישראל מתקיים מגוון רחב של נופים טבעיים ונופים מעשי ידי אדם, מקורו במאפייני השטח ובעושרה ההיסטורי: השונות האקלימית בין חלקיה השונים, מיקומה הפיסי - על השבר הסורי אפריקאי, והגיאוגרפי - על פרשת דרכים בין צפון אפריקה למערב אסיה. מצויות בה עדויות מרהיבות לתהליכים גיאולוגיים ייחודיים, ועל פניה שטחים חקלאיים שעובדו לאורך זמן על ידי בני תרבויות שונות, אשר לכל אחת מהן שיטות ומסורות משלה.

מרגלות הגלבוע

ב. תרשים "מעטפת המכלול" ובה תחום "מכלולי הנוף"

U:\פרויקט מפות\מילא\מפת 35_1\מפת למעטפת המכלול\מפת 35_1.mxd

ג. תאור המרחב הכלול במעטפת המכלול

1. בקעת יעפורי

המקום: בקעת יעפורי שבגולן מקיפה את בריכת רם, צפונית ליער אודם. קרויה על שם נבי יעפורי (מאנשי לווייתו של מוחמד, המקובל כקדוש בין הדרוזים) שקברו נמצא בבקעה.

תאור: הבקעה מפורסמת במטעי הנשירים שלה. חלקות מטעים משפחתיות קטנות בנות דונמים ספורים. ברובם - עצי תפוח, אגסים, דובדבנים ונשירים אחרים. החלקות יוצרות פסיפס צבעוני מגוון בין טרסות אבן בזלת. האזור היה נודע בעצי התות שבו, אשר שמשו לתעשיית המשי המקומית. באמצע המאה ה-20 נטעו עצי תפוח, המותאמים היטב לתנאי האקלים במקום. פירות הבקעה הפכו מותג ידוע, לצד מראותיה הציוריים ונופה הייחודי.

ערכים עיקריים:

- שמירת ועידוד גידול הנשירים.
- שמירה וטיפוח הטרסות האופייניות ופסיפס החלקות.

2. ארץ פלגי מים

המקום: פלגי הירדן, נחל דן ונחל שניר, היורדים מן החרמון אל עמק החולה. המדרגה העליונה של עמק החולה הבנויה משקעי נחלים, טרוורטין, ומכוסה בחלקה מעטה בזלת.

תאור: שפע המים משך אליו התיישבות רבה למן התקופות הקדומות. כאן נמצא תל דן, המזוהה עם העיר המקראית דן, אבל בית מעכה - עיר בצורה מתקופת הברזל, בה התבצר טבע בן בכרי אשר מרד בדוד, אתר הבניאס, עיר הלניסטית רומית, בה נתגלו שרידי פולחן האל פן. כיום זהו אחד האזורים המתוירים בישראל, המשלב את נופי המים, החקלאות והמורשת.

ערכים עיקריים:

- שמירת הערכים האקולוגיים הגבוהים של פלגי הירדן.
- טיפוח ערכיו התרבותיים-תיירותיים והארכיאולוגיים של האזור, לצד ערכי הטבע.
- מניעת זיהום מקורות המים - מן החשובים והאיכותיים בישראל.

3. עמק החולה

המקום: העמק שופע מעיינות ונחלים ובהם נחל דן, נחל שניר, נחל חרמון, נחל עיון והירדן. חלקים גדולים מעמק החולה היו מכוסים בימת החולה וביצותיה. אלה יובשו בסוף שנות ה-1950, ומנופיהם נותרה רק שמורת החולה.

את אופיו הייחודי מעניקים לעמק החולה נופי המים - רובם נופים מלאכותיים שנוצרו כתוצאה מייבוש הביצה והאגם, וההצפה מחדש של חלקים מהם. נופי המים נחלקים לארבעה אלמנטים מרכזיים: שמורת החולה ואגם החולה; אפיקי הנחלים הטבעיים; תעלות הניקוז המלאכותיות המחליפות את הירדן (התעלה המזרחית והמערבית); בריכות דגים.

שמורת החולה ואגם החולה מהווים שני גופי מים גדולים הסמוכים זה לזה במרכז העמק, בחלקו הדרומי. שמורת החולה מיועדת לשימור בתי גידול, צמחיה ובעלי חיים האופייניים לאזור. בעשור האחרון הוצפו מחדש שטחים חקלאיים, המיועדים לשימושי תיירות.

תאור: נופי ביצות אפיינו בעבר את אזורי העמקים של ארץ ישראל, והיו מקור להתפתחות של חיים טבעיים ותרבותיים בסביבתם. נופים אלה נעלמו כמעט כליל עם התפתחותה של ההתיישבות המודרנית.

הרצון לייבש את ביצת החולה נולד בראשית ההתיישבות היהודית בעמק, בשנות ה-80 של המאה ה-19. אדמות החולה היוו רכוש הפרטי של הסולטאן התורכי. זיכיון לייבוש החולה נקנה על ידי יהושע חנקין בשנת 1934, אך קשיים ביטחוניים ופיננסיים עיכבו את מימוש המשימה בכ-15 שנה.

מפעל הייבוש - ניקוז הביצות והאגם, שבוצע בשנות ה-50, היה אחד ממפעלי השטח הגדולים בימי המדינה הראשונים, והביא ליצירת כ-60,000 דונם קרקע ראויה לעיבוד חקלאי ולחיסכון של כ-40 מיליון מ"ק מים לשנה שעתה מצאו את דרכם לכינרת במקום להתאדות. כך הוגשמו אפשרויות פיתוח חקלאי וכלכלי נרחבות לתושבי האזור.

בשנות ה-50 חלה התעוררות בקרב חובבי טבע שהעלו את הרעיון החדש - הביצה כאוצר אקולוגי. רעיון זה הוביל להקמת "החברה להגנת הטבע". מאמציהם של חובבי הטבע הובילו בשנת 1964 להכרזת החולה כשמורת טבע בתוקף חוק גנים לאומיים ושמורות טבע שאושר בכנסת כשנה קודם לכן. כך היתה החולה לשמורת הטבע הראשונה בישראל. בשנת 1971 צורפה שמורת החולה לרשימת השמורות החשובות בעולם שזכו להכרת הארגון הבינלאומי לשמירת טבע.

ערכים עיקריים:

- שלמות ורציפות העמק.
- הדגשת קווי הנחלים, ירדן ונחל טורא.
- השבה מרבית של נופים טבעיים: ביצות, אגם, נחלים.
- בית גידול לנדידה ושהיית עופות.

4. בקעת קדש

המקום: בקעת קדש, לצד בקעות קרסטיות נוספות, נמצאת בדרומו של רכס נפתלי בגליל העליון. החקלאות בעמקים הקרסטיים כוללת מטעים, בעיקר נשירים, וסביבה חורש טבעי סבוך, הכולל גם עצי אלון תולע.

תאור: תל קדש - העיר קדש היתה מיושבת ברציפות מתקופת הברונזה הקדומה ועד לתקופה הערבית. קדש היתה עיר כנענית חשובה, ולאחר שנכבשה בתקופת ההתנחלות - היתה חלק מנחלת שבט נפתלי. קדש יועדה להיות עיר מקלט בצפון הארץ. בימי בית שני היו קדש והאזור סביבה מעורבים ביהודים, פיניקים ויוונים, עד לימי המרד הגדול בו הפכה העיר להיות בסיס צבאי רומאי.

ערכים עיקריים:

- החקלאות מרוכזת בגבעות הקארסט ומוקפת מדרונות של חורש טבעי.
- ערך רב לשמירת האקוטון.

5, 12. נופי הגולן, מורדות הגולן

תאור: משמעות שמו של הגולן בערבית: "ג'ולאן" היא אזור נדידה ושוטטות. ואכן, בתקופות שונות בהיסטוריה היה הגולן אזור ספר שאוכלס בנוודים.

בדרום הרמה קיימות עדויות לחקלאות כבר במאה השנייה לפנה"ס. עדות לכך קיימת בתעודה מצרית קדומה בה מתוארת ארץ "ארר", (כך נקרא כפי הנראה דרום הגולן) "ארץ זו טובה הייתה, ויהיו בה תאנים וגפנה ויינה רב ממים; דבשה בשפע ושמנה עצום; כל פרי על עצה; ויהיו בה שעורים וחיטים, ואין מספר לבקרה".

אף בתנ"ך מתוארת הרמה, המכונה הבשן, כאזור פורה: "חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני-בשן ועתודים עם חלב כליות חיטה ודם ענב תשתה חמר" (דברים ל"ב, י"ד).

בימי המשנה והתלמוד התפתחה בגולן התיישבות ענפה ומבוססת, אשר עיקר פרנסתה על ייצור שמן זית. בגולן נמצאו כ-30 יישובים יהודיים ובהם שרידי בתי כנסת ועוד מספר ערים נוכריות וכפרים, בכל כפר 3-4 בתי-בד. היינו, למעלה ממאה בתי-בד שנבנו להפקת שמן. השמן שיוצר היה בכמות שעלתה על התצרוכת המקומית, ויוצא כפי הנראה מזרחה לבבל.

ערכים עיקריים:

- שילוב ויחסי גומלין בין שטחי החקלאות במרעה הטבעי.
- שמירת איכות מקורות המים בגולן.
- רציפות ופתיחות השטחים החקלאיים.
- טיפוח חקלאות מותג שהתפתחה בגולן, בעיקר יקבים המתבססים על כרמי הגולן.
- שמירת האגן החזותי הפונה לכנרת - מורדות גולן.

6. גוש חלב

המקום: במרכזו של הגליל העליון גוש הרים נישא (הורסט) - הגבוה בהרי הגליל. התרוממות הגוש בין קווי ההעתק הגדולים עיצבה את נופי המתלולים החריפים היורדים מן הגוש ההררי אל העמקים שלמרגלותיו.

בשל האופי הקרסטי של האזור מופיעים מרבית המעיינות לאורך קווי ההעתקים שלרגלי ההרים: עינות פקיעין, עינות רמה, עין פרוד, עין מירון. הגליל הגבוה מכוסה בחורש ים תיכוני צפוף ומגוון שנשתמר בשל ההתיישבות הדלילה ובשל האקלים הלח המאפשר התחדשות מהירה של החורש.

תאור: אתרים קדומים נמצאים למרגלות המתלולים, בזיקה למעיינות - ברובם ישובים יהודיים ששרדו בהם גם בתי כנסת (פקיעין, רמה, חורבת שמע, מירון, סאסא, פרוד). על ההר עצמו שרידי ישוב מעטים שהבולט שבהם הוא חורבת גירמק, לצד גתות ובתי בד עתיקים (גידול גפנים וזיתים ותעשיית יין ושמך).

לאחר חורבן בית שני, התחזק הישוב היהודי בגליל, והפך להיות מרכז החיים היהודיים במשך תקופה ארוכה. מוסדות השלטון, הנשיאות, התרבות והדת - כל אלו התקיימו בחבל ארץ שהשתרע בתחומי הגליל העליון המזרחי והגליל התחתון. במערבו של הגליל כמעט ואין למצוא ישובים יהודיים לאחר התקופה הישראלית.

הישוב היהודי בגליל הותיר מספר רישומים בחיי האומה, הידוע בהם - כינוס התורה שבעל-פה, המשנה, בידי רבי יהודה הנשיא, במאה השלישית לספירה.

המכלול המוצע למרגלות המתלול סביב היישובים גוש חלב, דלתון, משקף היבטים מסוימים של הישוב היהודי הקדום בגליל. החשוב בהם - ריכוז בתי הכנסת אשר הוקמו במאות הראשונות לספירה. כאן נמצא גם ריכוז גבוה של קברי תנאים ואמוראים מן המחצית הראשונה של האלף הראשון לספירה.

ערכים עיקריים:

- הגנה וטיפוח האתרים הארכיאולוגיים הפזורים במרחב.
- המונומנטים הגדולים - בתי הכנסת העתיקים.
- השתלבות אתרי המורשת בצומח הטבעי המגוון באזור.

7. גליל מערבי - ארץ הצלבנים

המקום: במות מישוריות, על שלוחות גבעות הגליל המערבי. נטויות במתינות מערבה. מכוסות טרסות עתיקות, מוקפות בחורש טבעי. חלקן מעובד בחקלאות מסורתית, בעיקר מטעי זיתים, חלקן היה מעובד בעבר והן נטושות כיום.

בגליל המערבי נמצא מספר רב של אתרי ישוב ביזנטיים ובהם כנסיות: חורבת משמש, חורבת גליל, חורבת דור, חורבת עירב. אתרים גדולים מן התקופה הצלבנית: מבצר מונפור, מבצר יחיעם, חורבת מנות, מצד אבירים, מבצר מעיליה.

תאור: תקופה חשובה במעבר בין תקופות שונות ברצף ההתיישבות בארץ ישראל. מפתח להבנת תולדות ההתיישבות - מן התקופה הישראלית: תל ראש, תל שער ותל חרשים. ועד לשיאה בתקופות הביזנטית והצלבנית בישראל. נראה שהריכוז הגדול של אתרים צלבניים כאן קשור לריבוי היישובים הביזנטיים-נוצריים באזור, ולקרבה לעכו שהיתה בסיסם ונמלם של הצלבנים. מן האתרים בראשי הגבעות נשקף מבט על רצועת החוף, וקיימת זיקה לערי החוף של הים התיכון (דרך הנחלים).

מכלולי הנוף נקבעו על פני הבמות המישוריות. כאן התקיימו החוות החקלאיות בתקופות הביזנטית והצלבנית, מקור הקיום של תושבי האזור, ובהן שטחי עיבוד ומתקנים בסמיכות למבצרים בראשי ההרים.

רצף ההתיישבות באזור נמצא על פני התקופה הישראלית, הביזנטית, הצלבנית העות'מנית, ועד ליישובי חומה ומגדל בראשית המאה העשרים.

ערכים עיקריים:

- שטחי החקלאות המסורתית - שמירת המאפיינים המסורתיים ועידוד העיבוד המסורתי.
- קווי המגע - האקוטונים - בין הבמות החקלאיות והחורש הטבעי הסובב.

8. דרך הבשורה

המקום: הציר היורד מנצרת - כפר קמא, אל אזור צפון הכנרת.

הסיפור: המקום בו חי ופעל ישו הנוצרי, בין נצרת לחופי הכנרת. תיאורי הברית החדשה מספרים וקושרים את חייו ומעשי-ניסיו לאתרים מובהקים באזור זה, ומכאן שפע האתרים המקודשים לנצרות באזור.

מכלולי-הנוף תורמים לתפיסת המרחב "כפי שישו הנוצרי חי וחווה את המקום" והם כוללים את מירב האתרים המקודשים לנצרות, ושומרים על רציפות מבטים.

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפוח השטחים החקלאיים לאורך דרך הבשורה, תוך הדגשת מוטיבים היסטוריים, תרבותיים, וסימון של אתרים נוצריים.
- שילוב מעיינות, צירי נחלים ואתרי טבע בשטחים חקלאיים לאורך דרך הבשורה.
- שמירה על פתיחות ונצפות מרבית.

9. מג'אר-זיתים

המקום: מערכת של רכסים ובקעות עמוקות ביניהן, בכיוון מערב-מזרח, מאפיינת את נופו של הגליל התחתון המרכזי. בקעת בית הכרם ובקעת חנניה, בקעת סכנין, בקעת בית נטופה ובקעת טורעאן.

על פני שטחי הבקעות וחלק מן המדרונות היורדים אליהם נמצאים כרמי זיתים, הגדולים והמרשימים שנתרו בארץ ישראל. הכרמים פרושים ברצף על פני עשרות אלפי דונם, והם מעובדים בבעל.

תאור: יש הסבורים כי מקורו של הזית הוא בסוריה ובארץ ישראל. הזית הוא אחד משבעת המינים - "ארץ זית יצהר" (מלכים ב' יח'). "לכרמי זיתים אשר בשפלה" נתמנה שר מיוחד בימיו של דוד (דברי הימים א' כז). גידול הזיתים, ובעיקר תעשיית השמן המופק מהם, תפסו חלק חשוב בכלכלת הארץ, ובכלל נודעה ארץ ישראל בעולם העתיק כמרכז גידול ויצוא שמן (יוסף בן מתתיהו, מלחמות היהודים). שמן הזית הוא המשובח בשמנים, ושימש למאור ולרפואה. מנורת שבעת הקנים הפכה לסמלה של הארץ.

בספרות ההלכה תופס הזית, ושיטות גידולו, מקום רב, ונודעה הזיקה בין הזית ובין יציבות הישוב בארץ, שביטוייה באיסור מפורש על עקירת עצי זית משום יישוב ארץ ישראל (בבא מציעא ק"א ע"א).

עד למחצית המאה העשרים התקיימו בארץ כ-700,000 דונם של כרמי זיתים. כיום נותר רק כשליש מהם, רובם בעמקי הגליל העליון.

תמונת נוף זו, של כרמי זיתים מאופק עד אופק, בעמקים רחבי ידיים ובמורדות היורדים אליהם, היא תמונת הנוף המובהקת ביותר של ארץ ישראל הקדומה. "מכלול נוף-התרבות" המייצג נאמנה את המראות, הערכים והזיכרונות - תמציתה של הארץ.

במכלולי הנוף המוצעים - בקעת בית חנניה, מעיאר, בקעת סכנין ומורדות הרי נצרת - נותרו רצפים בני עשרות אלפי דונם של כרמי זיתים, מעוטרים בחורש טבעי בגבולותיהם. זהו הנוף התנ"כי המובהק של ארץ ישראל. לכרמי הזיתים יש, גם היום, ערך כלכלי מובהק, השמן הישראלי נודע בעולם כולו בטיבו ובאיכותו, ומידי שנה ניטעים שטחים נוספים במשק החקלאי הערבי והיהודי.

לעת המסיק, יוצאים בני הכפר ומשפחותיהם, ונוטלים חלק במשך מספר ימים בעבודת המסיק, בהובלה לבתי הבד ובאצירת השמן. המסורת וההווי המשפחתי הכרוכים בכך נמשכים עד היום.

ערכים עיקריים:

- כרמי הזיתים - שמירת המאפיינים המסורתיים ועידוד העיבוד המסורתי.
- קווי המגע - האקוטונים - בין כרמי הזיתים והחורש הטבעי הסובב.
- מתן דגש לייצוב קווי המגע בין כרמי הזיתים ושטחי היישובים.

10. נחל הנעמן

המקום: אגן ההיקוות של נחל הנעמן נמצא בסביבה מגוונת ורבת פנים; החל ממוצאו - נחל חילזון, בסביבה הררית מובהקת, דרך מעברו באזור של גבעות קירטון מתונות, ועד מהלכו בדרומו של עמק זבולון. הנחל עובר בקטע ניכר במהלכו בשטח מישורי מעובד, עד לכניסתו לבריכות הדגים. באזור החקלאי המונוטוני, רישומו של הנחל כמעט ואינו ניכר. בקטע זה, חלק ניכר ממהלכי מערכת היובלים של הנעמן נתונה כיום בתוך תעלות מוסדרות.

תאור: נחל נעמן הוא אחד מנחלי החוף האיתנים. הוא מחבר שני אתרי מורשת משמעותיים, עין אפק בדרום ועכו בצפון, ושזור בהיסטוריה האזורית.

לאורך הנחל התקיימה סביבת ביצות, ששרידיה מאוזכרים בבריכות הדגים הרבות לאורכו.

ערכים עיקריים:

- השבת מים לנחל (ניצולם האפשרי במורד), טיהור הנחל, והשבתו לנחל איתן זורם.
- טיפוח שפך הנחל, בשילוב עם שיקום אתר פרוטארום.

- שמירת תוואי הנחל הקדום.
- שמירת הרצף החקלאי ובריכות המים.

11. בקעת בית נטופה

המקום: בקעה המייצגת את סדרת הבקעות החקלאיות בגליל התחתון. הבקעה סגורה, צרה וארוכה, בכיווניות מובהקת מזרח-מערב. הבקעה מוקפת ברכסי גיר וגבעות קרטון המכוסות יער נטע אדם וחורש טבעי.

תאור: הנוף החקלאי מאורגן בבקעה יחידה נבדלת ושלמה בעלת גבולות ברורים. בקעה המאופיינת ברצף של חלקות צרות וארוכות, קטנות למדי, בעלות קוים ליניאריים מובהקים, בניצב לציר הבקעה, ומלוות באופן מלא את קווייה. החלקות מרכיבות פסיפס ייחודי בגווני חום ירוק וצהוב. גבול החלקות אינו מסומן באמצעות גובלי חלקות בדמות גדרות או משוכות אלא ניכר בשל השוני בגידולים בין חלקה לחלקה. בבקעה מגדלים גידולי שדה ופלחה.

בקעת בית נטופה נודעה במשנה בזכות עצי הזית שגדלו בה, עד כי מורדות ההרים הסובבים אותה תוארו כנוטפי שמן 'זית נטופה', והיא מופיעה בהלכות שביעית כמקום גידול ירקות: "אוכלין ברגילה עד שיכלו סגירות מבקעת בית נטופה" (שביעית ט', ה'). בתלמוד מסופר כי משמרות הכהונה אשר גלו מירושלים לאחר מרד בר-כוכבא התיישבו ביישובים השוכנים סביב בקעת בית נטופה.

חלקה המזרחי של הבקעה מוצף בדרך כלל בחורף, עקב המבנה הצר והארוך, השיפוע המתון והקרקות הכבדות.

תופעת ההצפה מתוארת במאה ה-14 על ידי הגיאוגרף א-דמשקי: "סהל בטוף (שמה הערבי של הבקעה) נתונה בין הרים המקיפים אותה סביב, ומי הגשמים הנקווים בה הופכים לאגם נרחב המרווה את אדמתה. כאשר ייבש חלק ממנה יזרעו החקלאים את זרעם כאשר יעשו תושבי מצרים".

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפול קו המגע - האקוטון שבמפגש השדה המעובד ורכסי הגבעות הסגורות.
- שמירת מסורות העיבוד ובכללן פסיפס החלקות וגובליהן.
- שמירה על שלמות יחידת הנוף - הבקעות מהוות רצף ושלמות אחת, וראוי שלא לקטוע ולהפר שלימות זו.
- תמיכה ועידוד החקלאות המקומית-מסורתית.
- שמירת מופעי ההצפה העונתיים.

12. מורדות הגולן

ראה תיאור של מכלול הנוף מורדות הגולן בסעיף 5 עם מכלול הנוף - נופי הגולן.

13. דגניה, בקעת כנרת

המקום: בקעת כנרת היא חלקה הדרומי של "ארץ כנרת", הבקעות המקיפות את הכנרת. משחר ההיסטוריה התיישבו בני אדם בבקעות הסובבות את הכנרת, שהן סגורות ומוגנות, שופעות מים, אדמה פורייה ודגה מן הנחלים והכנרת. שרידי היישובים בארץ נוף כנרת מייצגים משך התיישבות מן התקופה הניאוליתית, הכלקוליתית והמשכן בתקופות הברונזה והברזל ועד ימינו. אתר תל עובדיה הסמוך לבית זרע נחשב ליישוב הקדום ביותר בישראל.

תאור: בבקעת כנרת נרשם פרק חשוב בתולדות ההתיישבות החדשה בארץ ישראל. דגניה, "אם הקבוצות והקיבוצים" עלתה על הקרקע בשנת 1910, ועשור אחריה הוקמה דגניה ב'. שתיהן נטלו חלק חשוב בהגנה על היישוב בימי מלחמת העצמאות. המושבה כנרת הוקמה בשנת 1908 על ידי חברת יק"א, ובה "חצר כנרת", חווה שנועדה להכשיר את הבאים מאירופה לעבודה חקלאית, ולצידה "בית טריידל", הוא "ארמון רב תפארת" בשירה של רחל.

ערכים עיקריים:

- שמירת האופי החקלאי הייחודי של האזור, אחד מסמליה של ראשית ההתיישבות החקלאית בארץ, ובכללם חצרות היישובים ואתרי המורשת.
- שמירה וטיפול של המעיינות הרבים הפזורים באזור, לצד אפיק הירדן.
- טיפוח האתרים הארכיאולוגיים, פרהיסטוריים והיסטוריים כאחד.

14. נופי יבנאל וכדורי

המקום: מרחב יששכר, ביחד עם בקעת יבנאל, יוצרים יחידת נוף בעלת קווים ייחודיים ושונים בנוף החקלאי בישראל. הייחוד הנופי נקבע על ידי חומרי המוצא - הסלעים הבלזתיים ואדמת הבזלת הכהים. אלו יוצרים במות מישוריות, שלוחות מוארכות ובקעות רחבות ביניהן. קווי הנוף "גדולים", ברורים ונמשכים למרחק. הנוף "פתוח" ורחב, ויוצר תחושת מרחבים אינסופיים, שהיא נדירה בנוף הישראלי.

הצבעים האופייניים לבקעות, גווני ירוק בחורף ובאביב, המתחלפים עם גווני זהב בקיץ, וכל זאת על רקע גווני הכהים של הבקעות, הם מן המאפיינים המובהקים של האזור. מתלולי הבזלת הפזורים בשטח, הצופים על פני מישורי החרסית והחזרתיות של קווים מעובדים וקווים טבעיים, מהווים אף הם תמונת נוף אופיינית לשטח. ריבוי החלקות וגווניהם מוסיף לציוריות ומשרטטים תמונת נוף חקלאי, מן היפות בארץ.

תאור: העיבוד החקלאי של נופי בקעת יבנאל קדום ביותר - הבקעה משכה התיישבות יהודית רבה לאחר חורבן בית שני, ושרידיה עודם מצויים במקום. המושבה יבנאל הוקמה בשנת 1901, בימי ראשית ההתיישבות, ובה נשמרים עדיין מבנים בני התקופה, בנויים אבן בזלת מקומית ורעפי מרסיי. בית הספר כדורי הוקם בשנות ה-20 של המאה ה-19 והוא רשם פרק חשוב בתולדות החינוך החקלאי ומורשת ההגנה וההתיישבות בשנות טרום המדינה.

ערכים עיקריים:

- שמירת הרצף החקלאי.
- שיקום ושיחזור מבני חקלאות היסטוריים.
- שמירת האקוטון.
- שמירת מצוקי הבזלת וגובלי הבזלת.

15. בית לחם הגלילית

המקום: שיפולי גבעות אלונים שפרעם, ובהם שרידי יער האלונים הגדול אשר שלט עד לשלהי המאה ה-18 על פני גבעות הגליל התחתון, בואכה עמק יזרעאל. כאן עוברת הדרך הקושרת את יישובי הטמפלרים, בית לחם הגלילית ואלוני אבא, לחיפה ולנצרת.

תאור: שמורות הטבע הגדולות, שמורת יער הסוללים, יער אלוני אבא ויער העמקים, מספרות את סיפורו של יער אלוני התבור, שהשתרע על פני שטחים נרחבים בגליל, ושרד רק באזור זה. יישובי הטמפלרים מספרים פרק בסיפור התיישבות בני אירופה בארץ ישראל, בשלהי המאה ה-19, הקמת יישובים והבאת טכנולוגיה וידע אשר גרמו לתמורות בחיי הארץ.

ערכים עיקריים:

- שמירת אופיו המיוחד של המרחב, עמקים מעובדים החודרים אל גבעות מכוסות חורש טבעי.
- הגנה וטיפוח יערות אלון התבור, יער טבעי יחיד מסוגו בארץ, המשולב עם מרעה טבעי, אתרי פריחה מרהיבים, מרעה טבעי ואתרי מורשת.

16. עמק יזרעאל

המקום: עמק יזרעאל הוא הגדול בעמקי ארץ ישראל, ומשתרע כמעט לכל רוחבה - מעמק זבולון לחופי הים התיכון, ועד לעמק חרוד המגיע לירדן. זהו קו-הנוף הבולט היחיד החוצה את רצועות-האורך המבניות של ארץ ישראל, ובכך הוא "מעלים" את שדרת ההר. עיקר שטחו חקלאי, ומרבית יישובי העמק מצויים בשוליו, בשטחים המוגבהים. בלב העמק שוכנת "בירת העמק" - העיר עפולה.

המגע בין העמק לבין הנופים המגוונים המקיפים אותו, יוצר קו-תיחום בעל אופי ייחודי לכל אחד ממפגשי נופים אלו, מהם ברורים וחדים ומהם מעודנים ומטושטשים. באזורי המפגש בין העמק לבין גבעות אלונים שפרעם, חודר העמק בין הגבעות וקו הגבול הוא מפותל ואינו ברור. גבעות אלונים אינן מסתיימות באחת, אלא דועכות אל תוך המישור הנטוי.

תאור: הישוב בעמק יזרעאל קדום ביותר, ומתוארך לתקופת האבן. חקלאות התקיימה בעמק, ככל הנראה, מאז תקופת הברונזה.

בתקופת המקרא, היווה עמק יזרעאל סמל לפוריות ולשפע: "והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר, והם יענו את עמק יזרעאל" (הושע ב', כג-כד).

שמו של העמק, "המקום אותו זרע האל", מרמז על ברכה ושפע. העמק פרח ושגשג גם בתקופת בית שני, אז היה כאן מרכז יהודי חשוב.

במהלך המאה ה-19 הוזנח העמק. בעלי הקרקע ישבו בערים מרוחקות, והאדמה עובדה על ידי אריסים חסרי כל. "המראה... מקיף מאוד, וכולל את עמק-יזרעאל, הנחלק לחלקות אדמה מעובדות; מרחוק הוא נראה כפסיפס גדול בעל גוונים שונים של כתום, צהוב, אפור, ירוק, חום ותכלת. באופק לא נראה כל בית, אוהל או כפר, שיהיה בהם כדי להפר את חדגוניותו, ואף לא עץ אחד שיטיל צל כלשהו; אך ההרים המקיפים אותו מכוסים חורשות ורצופים ערים, כפרים ועיי חרבות" (רוג'רס, 1984).

בתחילת המאה ה-20 נרכשו אדמות בעמק יזרעאל על ידי יהושע חנקין, וסמוך לאחר מכן הוקמו היישובים הראשונים בעמק - נהלל וכפר יהושע.

נופי החקלאות של עמק יזרעאל מהווים, יחד עם פרדסי השרון ומטעי התמרים של דגניה וכנרת, סמלים של ראשית ההתיישבות בארץ ישראל, וכאן גם החלו הניסיונות האוטופיים של תנועת ההתיישבות: הקואופרטיב במרחביה (היישוב השיתופי הראשון בארץ ישראל), נהלל - מושב העובדים הראשון, קיבוץ גבע, אחד מהקיבוצים הראשונים בישראל, ערך כאן את ניסיונותיו בהגשמת רעיון "הקבוצה הקטנה", ויצירת תבנית היישוב והנוף החקלאי כמשקפים את האידיאולוגיה של חיי השיתוף.

ערכים עיקריים:

- שמירת הרצף החקלאי.
- שיקום ושיחזור מבני חקלאות היסטוריים.
- שמירת המאפיינים של שורות הברושים בגובלי החלקות.
- שמירת האקוטון בשולי העמק.
- שמירה על המבנה הייחודי של היישובים החקלאיים (למשל - נהלל, בית יהושע).
- שמירת נופי המים.

17. עמק בית שאן ובקעת חרוד

תאור: עמק בית שאן ובקעת חרוד היו מיושבים על ידי האדם עוד מתקופת האבן. האזור ידע פריחה ושגשוג, מסחרי וחקלאי, במיוחד בתקופה הרומית והביזנטית. "גן עדן, אם בישראל הוא - בית שאן פיתחה" (עירובין יט, ע"א). השגשוג המסחרי נבע ממיקומן של הבקעות לאורך "דרך המלך", והשגשוג החקלאי נשען על המעיינות הרבים הנובעים באזור. עדות לעשרו של העמק בתקופה הרומית ניתן למצוא בחפירות הארכיאולוגיות בבית שאן, שחשפו עיר רומית מפוארת. בית-הכנסת העתיק בבית אלפא, מעין חרוד, הסחנה, תל יזרעאל ועוד.

ערכים עיקריים:

- טיפוח ופיתוח שיטות של חקלאות בת-קיימא.
- דגש על ייחודו של הנוף החקלאי ובכללו הדגשת נופי ברכות המים האופייניות לאזור.
- שילוב דרכים היסטוריות, מונומנטים היסטוריים (בית אלפא, רכבת העמק).
- תשומת לב מיוחדת לאקוטון במפגש החקלאות ומורדות הגבעות.

18. בקעת מהר"ל

המקום: בקעת מהר"ל נמצאת בדרום הכרמל - "ההר הירוק תמיד" מכוסה כמעט כולו יער וחורש. השטחים החקלאיים בכרמל הם נקודתיים ונפרדים, ואינם יוצרים רצף. לכרמל מראות נוף חקלאי מגוונים: חקלאות מסורתית בתחומי יישובים (בכפרים הדרוזיים), חקלאות בבמות ההר וחקלאות בבקעות הטוף.

המשותף למופעי החקלאות השונים בכרמל הוא המגע בין צומח החורש הטבעי והצפוף לבין הצומח החקלאי המעובד והמסודר.

בבקעת מהר"ל חלקות רבועות שוות-גודל המופרדות על ידי דרכי עפר. אוריינטציה החלקות מוכתבת על ידי ציר האורך של הבקעה, וכיווניות זו מופרת רק מעבר לערוץ נחל חרובים. ריכוז גדול של מטעים נמצא בחלקה הדרומי - בערוץ נחל מהר"ל ובבקעת שי"ר אותה הוא חוצה ביציאתו מן הבקעה לכיוון הים (גם בעבר היו מטעי הזיתים ממוקמים כאן, וכונו "זיתון אל-עין").

תאור: בקעות-הטוף מתגלות בהפתעה לאורך צירי הנחלים בכרמל. עמקים נעלמים אלה הם בעלי קרקע פורייה לחקלאות. הבקעות הגדולות והסמוכות למקומות ישוב - מעובדות, דוגמת בקעת מהר"ל, בקעת עופר, ובקעת אלון שבנחל אורן והן כוללות בעיקר מטעים לסוגיהם. מנגד, בקעות מצומצמות בשטחן או מרוחקות ממקומות ישוב ואשר היו מעובדות בעבר, הוזנחו וניטשו. החורש הטבעי לא חדר אליהן, ועקבות העיבוד החקלאי, כמו גם שרידי טראסות, נותרו בהן. בשוליהן קיימות חורבות המעידות על הישוב שהתקיים בסמיכות להן. בקעת כרם מהר"ל היא הגדולה שבבקעות הטוף. הישוב ממוקם בפתחה של הבקעה, במקום בו עמד הכפר איג'זים, ולפנים היתה בו התיישבות צלבנית (חלק מן המבנים הצלבניים עדיין עומדים על תילם).

ערכים עיקריים:

- שמירת קווי האקוטון בין השטח החקלאי והחורש הטבעי במדרונות.
- שמירת דימוי בקעות הטוף.
- שימוש בבקעות הטוף בכרמל כמרחבים מונעי אש.

19. רמות מנשה

המקום: סיפור מכלול הנוף משתרע מדרום לכרמל, וממזרח לבקעת הנדיב. מאופיין בנופים פתוחים, רציפים ורחבי ידיים, ובהם כרי מרעה נרחבים. זהו אזור רציף בו השטח הפתוח נותר שלם ובלתי מופר.

ברמות מנשה שילוב מעניין בין חלקות מעובדות וגבעות מרעה, כאשר חלקות העיבוד חודרות אל מתווה הגבעות ויוצרות מעין נוף משוכות המזכיר את נופי הכפר האנגלי. המגוון הנופי, המראה המרהיב, שמירת המסורות החקלאיות ורציפות השטח שנותר שלם ובלתי מופר, מקנות לרמות מנשה מקום מיוחד בין נופי הארץ.

תאור: סיפורה של ההתיישבות והמאבק על הארץ בימי מלחמת העצמאות, שסמלם העיקרי בראש גבעת נח ממזרח לקיבוץ עין השופט, מבנה מבוצר מהתקופה העות'מאנית ששימש בסיס ליחידות הפלמ"ח בשנות הארבעים של המאה העשרים. וכן שפע אתרים היסטוריים בדמות שרידי תילים ודרכים עתיקות: תל עירון - המזוהה עם העיר העתיקה ערונה; תל יקנעם במוצא דרך ואדי מילח אל מישורי עמק יזרעאל. שרידי העיר לגיו, מחנה צבא רומי, בסמוך לצומת מגידו. שרידי כנסייה ביזנטית ובה רצפת פסיפס מהיפות בארץ התגלתה בתחום כלא מגידו. תל מגידו - בפתח ואדי ערה אל עמק יזרעאל, הינו אתר מלחמות ידוע בארץ ישראל, במקום בו מתפצלת דרך הים לשתי דרכים, לצפון ולמזרח. זוהי צומת בינלאומית קדומה אשר כל מעצמות האזור איוו לשלוט בה. יאשיהו המלך נפל במקום הזה כאשר ניסה לעצור את פרעה נכה במסעותיו, וכאן על פי מסורות נוצריות אמור להתקיים קרב אחרית הימים. המקום הוכרז אתר מורשת עולמי ע"י אונסק"ו.

ערכים עיקריים:

- שמירת נוף פתוח ורציף למרגלות תל מגידו.
- מופע ה"שיחים" וגובלי החלקות הייחודיים לאזור - שמירתם וחיזוקם.
- בשטחי עיבוד חקלאי ישולבו ככל הניתן השרידים הארכיאולוגיים המרובים.
- שמירת שוברי הרוח האופייניים לאזור.
- שמירת מופע הרצף החקלאי והפתיחות.

20. עמק הירדן

המקום: בקעת הירדן הסובבת את נהר הירדן ממוצאו בדרום הכנרת.

תאור: הירדן הוא אחד מסמליה המובהקים של ארץ התנ"ך. "אין עוד נהר אחר ששמו ידוע ברבים עת כה ממושכת ונישא למרחקים גדולים כשמו של הירדן" כתב ג'והן מקגרגור בשלהי המאה ה-19 ("רוב רוי על הירדן").

בני ישראל חצו את הירדן בדרכם לארץ המובטחת וכריתת מימיו מסמלת את הברית בין ישראל לאלוהיו. הירדן נודע כארץ פרא, "קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם, קול שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן". הירדן הוא אתר מקודש לנצרות - היטהרות וטבילה עוד מימיו של יוחנן המטביל.

ערכים עיקריים:

- שמירה על רצף ופתיחות של השטחים החקלאיים בשתי מדרגות הירדן: העיור והזור, והקשר ביניהם דרך מדרונות החוואר (הקטארה).
- שמירת ערכים אקולוגיים, איכות מים וסביבה, להגנה ולשיקום נהר הירדן, כאתר מרכזי בתודעה המערבית.
- שילוב אתרי מורשת בשטחים החקלאיים.

21. מרגלות הגלבו

המקום: השטחים החקלאיים הסמוכים-צמודים למרגלות הגלבו, מצפון וממזרח.

תאור: המישור המעובד, על קווי תלמי החריש, הנפסקים באחת בהגיעם לגלבו, הוא ממראות הנוף הקלאסיים של הארץ, והוא מבטא את הניגודיות החדה בין הר לעמק. סיפור הקרב האחרון של שאול המלך, נפילת שאול ויהונתן, וקנינת דוד על מותם, "הרי הגלבו" אל טל ואל מטר, כל אלה מסופרים מתוך הנוף הדרמטי - ההר הקירח והמישורים הניבטים אליו.

ערכים עיקריים:

- שמירה קפדנית על קו המבט מן הכביש אל הגלבו דרך השדות - אי חסימת קו המבט, ריפוי הפצעים בנוף.
- שמירת רצף העיבוד החקלאי, המחבר אל עמק חרוד מצפון, ואל בקעת בית שאן ממזרח.
- הדגשת יובלים היורדים מן הגלבו אל נחל חרוד מצפון ואל הירדן ממזרח.

22. כבארה

המקום: מרחב חוף הים והכבארה כולל בתוכו ערכים טבעיים ותרבותיים. שרידים מנופי ביצה ונחלים, מגוון רחב של ציפורים ובעלי חיים, אמות מים, סכרים עתיקים, מורשת ההתיישבות באזור, ועמה מפעלי ייבוש הביצות וג'יסר-א-זרקא כיישוב ערבי ים-תיכוני מובהק. במרחב החוף והכבארה נמצאים כמה מאוצרותיו האקולוגיים-טבעיים המרכזיים של האזור כולו, בדמות מעיינות תמסח ושמורת נחל תנינים. נכסים אלו, לצד חוף הים, המהווה מרחב מפגש חשוב בפני עצמו, מעצימים את חשיבותו האקולוגית של מרחב החוף.

תאור: סיפורם של נחלי החוף הנחסמים על ידי רכסי הכורכר, פונים צפונה ופורצים מעבר אל הים. למעברים אלה ניתנה תשומת לב מרובה בתרבויות קודמות, הבולטת בהן היא סכר נחל תנינים באתר פריצת הנחל את רכס הכורכר, ואגם המים שנוצר מאחורי הסכר ושימש כמקור מים לקיסריה.

לכך מתלווה סיפור ביצות הכבארה בתחילת המאה העשרים והתבססות היישוב העברי במקום. לצד הקמתה של ג'יסר-א-זרקא - בה יושבו פועלי הייבוש אשר הובאו ממצרים וסודאן.

ערכים עיקריים:

- שמירת תבנית העמק, סביב שמורת הכבארה במרכזו - רציפות ושלמות.
- שילוב החקלאות באתרים הארכיאולוגיים הרבים - דוגמת האמה הכפולה.
- שמירת תוואי הנחל הקדום.

23. בקעת הנדיב

המקום: בקעת הנדיב מעובדת כולה. מטעים וכרמי ענבים, המהווים גידול בעל משמעות תרבותית-היסטורית וחשיבות אתנוגרפית. הגפנים בבקעת הנדיב זכו לפרסום רב והפכו להיות מותג מקומי חקלאי, המייחד את האזור ומקנה לו דימוי משלו. הבקעה קרויה על שם הברון אדמונד דה רוטשילד, "אבי היישוב".

לבקעת הנדיב נודע מקום בפני עצמו בנופיה של ארץ ישראל. ייחודה נובע משתי תכונות: האחת - בבקעת הנדיב נפגשים חבלי ארץ גיאוגרפיים שונים בתכלית אלו מאלו. מצפון-מערב - חוטם הכרמל, ציר קמר הבנוי גיר קשה ודולומיט; מצפון - הר חורשן, הבנוי קירטון, הנוחת באחת אל שולי הבקעה; ממזרח - גבעות מנשה, אף הן בנויות קירטון, שגבולן עם הבקעה אינו ניכר, עקב סדרת הנחלים החודרת אליהן; מדרום - מדרונות חמרה המשתפלים אל בקעת הנדיב; וממערב - רכס הכורכר עליו בנויה בנימינה, הצופה על מישור הבקעה.

השנייה - הבקעה סגורה מכל עבריה, תופעה יוצאת דופן במישור החוף הישראלי הפתוח כולו לים. שני הפתחים היחידים המנקזים אותה הינם מעברי הנחלים, נחל תנינים ונחל עדה - הראשון דרומית לחוטם הכרמל, והשני מדרום לרכס הכורכר של בנימינה. בקעת הנדיב ושלוחותיה מתאפיינות במטעים, בעיקר נשירים, כרמי גפנים ושסק. בשטחי חמרה נרחבים בצפונה של פרדס חנה, בואכה בנימינה, הגידולים האופייניים הם: הפרדס, גידולים סובטרופיים וגידולי שדה. בחלק מהחלקות קיימת צמחיה חקלאית משנית בדמות שדרות ברושים שוברי רוח. כיום עולה שיעורם של בתי צמיחה וחממות בנוף הבקעה. אך עם זאת, זהו נוף חקלאי מן הרציפים והשמורים בארץ.

תאור: לבקעת הנדיב חשיבות אתנוגרפית, כמגלמת את נופי ההתיישבות של מושבות העלייה הראשונה, כרמי הענבים, ותרבות היין. באזור התפתחה מסורת חקלאית ארוכת שנים. ימיה הראשונים של החקלאות וההתיישבות העברית בשלהי המאה ה-19, קשורים בהתיישבות בזמין, היא זכרון יעקב, ובמושבות הברון סביבה, הלא הם גרעיניהם של היישובים הקיימים בבקעת הנדיב ובסביבתה. עובדי האדמה כיום הם צאצאיהם של המתיישבים הראשונים, דור שלישי ורביעי למסורת החקלאית. כרמי הגפנים בבקעת הנדיב הפכו להיות מותג מקומי חקלאי, בעל משמעות תרבותית-היסטורית המייחד את האזור. מתיישבי זכרון יעקב פנו לגידול של ענבי יין בעקבות פיתוח תעשיית היין בידי אנשי היישוב הישן בירושלים.

ערכים עיקריים:

- שמירת דימוי נוף מושבות הברון.
- עידוד גידול מטעים ובעיקר גפנים.
- שילוב תיירות חקלאית במערך התיירות האזורי - כרמל, חוף הים, סכר נחל תנינים ועוד.

24, 25. פרדסים בשרון, תל מונד-געש

המקום: בשרון פזורים יישובים חקלאיים, קיבוצים ומושבים, המקיימים מסורת חקלאית עשירה ומגוונת, רובם ככולם מחזיקים שטחי עיבוד חקלאי, המעובדים באינטנסיביות, וכוללים גידולי שדה ומטעים לסוגיהם. בעבר הלא רחוק, שלטו בהם פרדסים, וגם כיום נותרו בהם כ-180,000 דונם הדרים. השטחים המעובדים מקיפים את צירי הנחלים הראשיים ונמצאים על קרקעות חמרה לסוגיהן.

תאור: הנופים החקלאיים בשרון, במיוחד נופי הפרדסים, משקפים את ימי ראשית ההתיישבות העברית בארץ ישראל. עיקר התפתחות ענף ההדר חלה בשנות העשרים והשלשים של המאה העשרים. בסוף שנות השלושים השתרעו מטעי ההדרים על פני עשרות אלפי דונמים מיפו ועד פרדס חנה, דרך פתח תקווה, גוש תל מונד בואך נתניה, כפר סבא, עמק חפר וחדרה. ההדרים השיאו תרומה גדולה להתפתחות ההתיישבות החדשה בשרון, ולהם חלק משמעותי בבנייתה של חקלאות עברית בארץ המתחדשת.

נופי החקלאות, יחד עם המבנה המייחד את היישובים החקלאיים, ממחישים את אורח החיים של החקלאי בן התקופה. בתי המושבים קרובים אל החלקות, ודרכי הישוב נמשכות אל תוך השטחים החקלאיים כדרכים סלולות או כדרכי עפר. לצד הפרדסים נוספו מבני משק: בתי שאיבה ובתי פרדס "ביארות", גדרות וחומות אבן ואף בתי חווה מקומיים. אחדים מהם שרדו, והם חלק מנופי השרון.

ערכים עיקריים:

- עידוד ותמיכה בגידול המסורתי באזור - הדרים.
- עידוד ותמיכה בחקלאות כמסייעת להשגת ערכים אקולוגיים וחברתיים במרכז הארץ.
- שיקום ושיחזור מבני חקלאות היסטוריים - דוגמת מבני שאיבה.
- שמירת חידור למי תהום.
- שמירת המאפיינים של שורות הברושים בגובלי החלקות.
- שילוב רכסי הכורכר ושרידי הצומח הטבעי בשטחים החקלאיים.
- טיפוח החי במעטפת ובראה ירוקה לערי החוף הצפופות.

26. נחל הירקון

המקום: מכלול נחל הירקון בין דרך מס' 40 לדרך מס' 4, המוקף שדות ופרדסים. המרחב מהווה חייץ ירוק התחום בין הערים פתח תקווה, הוד השרון, רמת השרון ותל אביב, וכן דרכים, בתי עלמין ותשתיות.

תאור: השטח המישורי יצר את נפתולי נחל הירקון, ויובליו - נחל הדר, נחל קנה ונחל הדירים, המוקפים שטחים חקלאיים, רובם פרדסים. לאורך השנים הוקמו לצד הנחל מפעלי השקיה וטחנות קמח.

כיום משמש הנחל כציר טיול, פנאי ונופש, וכמקטע מקשר - טבעי-חקלאי, בין מקטע הנחל העובר בתוך תל אביב ומשמש כפארק עירוני, לבין מקורות הירקון, גן תל אפק וציר הגבעות ממזרח. שביל ישראל חוצה את מכלול הנוף בתוואי העוקב אחר נפתולי נחל הירקון.

ערכים עיקריים:

- שמירת החייץ הפתוח בין הערים.
- טיפוח מסלולי הטיול, הפנאי והנופש לאורך נחל הירקון, כתוואי מקשר בין פארק הירקון למקורות הירקון.

27, 30. העלייה לירושלים, גבעת שמש

המקום: ירושלים ממוקמת על קו פרשת המים, מוקפת מרחבים פתוחים, השונים זה מזה: מצידה האחד מרחב של חיים, "טרסות חקלאיות" במערב. מן העבר הנגדי מרחב של ישימון, מדבר צחיח במזרח. מדובר בשוני מהותי בין אזורים סמוכים זה לזה, המייצרים סמיכות נופית ואקלימית ייחודית.

תאור: למבוא המערבי של ירושלים חשיבות ויזואלית רבה, באשר הוא שומר עדיין על נופי קדם תנ"כיים בלתי בנויים בשערי העיר. ירושלים נתפסת בתרבויות המזרח והמערב על ידי הקהילה היהודית, הנוצרית והמוסלמית, כעיר קדושה, מוקפת הרים ונופי בראשית. רוב התיירים ועולי הרגל באים אל העיר מכיוון מערב. מכאן החשיבות הרבה לשער הכניסה המערבי אל העיר ולמרחבים בלתי מבונים בדרך אל העיר. בנוסף, יש לשער כי נחל שורק לצד נתיבי נחל אחרים היה ציר עלייה ראשי לירושלים בעת הקדומה, בגבעת שמש נשמרים נופי חקלאות וטבע אופייניים לשפלת יהודה, וביחד עם נחל שורק אשר למרגלות גבעת שמש, ניתן לחוות דרכם את העלייה לירושלים.

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפוח השטחים החקלאיים לאורך ציר העלייה לירושלים, תוך הדגשת מוטיבים היסטוריים, תרבותיים, דוגמת טרסות ומבנים כמו שומרות.
- שילוב מעיינות, צירי נחלים ואתרי טבע בשטחים חקלאיים לאורך ציר העלייה לירושלים.
- שמירה על פתיחות ונצפות מירבית בציר העלייה.

28. ישרש

המקום: רכסי הכורכר במישור החוף.

תאור: רכסי הכורכר הינם עדות לאירועי הצפה ונסיגה של מישור החוף, במי הים התיכון, בתקופת הפלייסטוקן (לפני כשני מיליון שנה). תקופה זו התאפיינה בשינויי אקלים קיצוניים. כתוצאה מתהליכי היווצרות קרחונים והפשרתם באירופה, זו קו החוף לאורך ישראל, מערבה (בתקופת היווצרות הקרחונים) ומזרחה (בתקופת הפשרת הקרחונים) מספר פעמים. כל אחת מההצפות הותירה אחריה קו חוף קדום (כל הצפה במקום שונה) אשר כיום ניתן לזהותם על פני השטח כרכסי הכורכר. כלומר - כל קו רכס מייצג קו חוף קדום. על פי הממצאים מניחים כי ככל שהרכס הינו מערבי יותר, כך גילו צעיר יותר, כלומר ההצפות המאוחרות יותר חדרו פחות מזרחה, לכיוון פנים היבשה.

מרכיביו של סלע הכורכר הינו חול המלוכד על ידי צמנט גירי. החול, מוצאו בחולות הנילוס וצפון מצרים, המגיעים לאזור על ידי זרמי ים הקרובים לחוף, אשר כיוונם דרום צפון. תמיסות הגיר המלכדות את גרגרי החול, מוצאן משברי צדפים ויצורים ימיים גירניים המושקעים קרוב לקו החוף.

בין רכסי הכורכר, נותרו עמקים צרים ומאורכים - "עמקי המרזבה", המנקזים אליהם את הנגר העילי מרכסי הכורכר. במרזבות מצטברות אדמות חרסיתיות ותוצרי בליה של הכורכרים. בחלקן התפתחו ביצות כתוצאה מתנאי הניקוז הגרועים.

למכלולי נוף אלה מופעים שונים המייצגים פני שטח מגוונים: ישרש, מייצגת את רכסי הכורכר באזור רחובות. רכס מתון, מעובד ברובו, חלקו נותר טבעי ועליו ריכוז גדול של עצי שיטה מלבינה (שמורת ישרש). גבעת איתן, המעובדת ברובה בפרדסים צפופים שביניהם עצי שקמה ועצי זית עבותים, ואשר עליה מצויים תל שקף וחורבות תחש.

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפול קו המגע - האקוטון שבמפגש השדה המעובד ורכס הכורכר הטבעי.
- ממשק חקלאי נאות הקשור לשטחים הטבעיים הסובבים ולמסלולי הטיול והפנאי אשר בהם.
- רכסי הכורכר כאתגרות ירוקות במרחב הצפוף של מרכז הארץ.

29. מורד נחל שורק

המקום: נחל שורק לקראת השפך לים, זורם בכיוון צפון לצד כביש מס' 4. הנחל מפריד בין דיונות החול (חולות פלמחים) ובין מישורי החמרה לגבעות הכורכר שבין נס ציונה ליבנה.

תאור: זהו סיפורם של נחלי החוף, הזורמים צפונה לעת היתקלם ברכסי הכורכר והחולות החוסמים את דרכם לים. הנחלים עצרו את נדידת החולות - ממערב ומדרום חולות נודדים והנחל חוסם את דרכם. הנחל יוצר אם כן מפגש דרמטי בין שני מופעים מורפולוגיים, חול ואדמות חמרה, ובתווך נחל זורם, מעיינות וגופי מים. נוצר כאן עולם חי מגוון: עצי ערבה, קנה סוף, שרכים ושפע עופות מים וצבי מים. באזור זה מצויים שרידי יישובים עתיקים: נבי רובין, תל-מחוז, יבנה ים ועוד.

ערכים עיקריים:

- שמירת אופיו של האזור וערכיו האקולוגיים, מפגש נדיר בין בתי הגידול, חולות, נחל ומעיינות אדמת חמרה ורכסי כורכר.
- שמירת עולם החי והצומח הייחודי לאזור.
- טיפוח האתרים הארכיאולוגיים ושילובם במסלולי תיור ופנאי במרחב.

30. גבעת שמש

ראה תיאור של מכלול נוף גבעת שמש בסעיף 27 עם מכלול הנוף - העלייה לירושלים.

31. עמק האלה

המקום: נחל האלה במוצאו מן ההר הגבוה, ובמהלכו על פני המדרגה העליונה של שפלת יהודה.

תאור: סיפורם של נחלי שפלת יהודה, איילון, שורק ואלה, מרחב חקלאי השוכן בפשט ההצפה של הנחלים, ומהווה "חדר נוף" מופנם וסגור על ידי מורדות גבעות הקירטון משני עבריו. מלחמת דוד וגלית התרחשה בעמק האלה, וערי השפלה עזקה, שכה, עדולם, מקיפות את העמק.

ערכים עיקריים:

- שמירת רצף העיבוד החקלאי לאורך הנחל.
- שמירה וטיפול קווי המגע בין הנחל והמורדות הסוגרים עליו.
- שילוב החקלאות במסלולי התיירות הרבים באזור.

32. גוברין-לכיש

המקום: אזור עדולם בדרום שפלת יהודה.

תאור: באזור השפלה ריכוז יוצא דופן של אתרים ארכיאולוגיים מתקופות היסטוריות אחדות: תל חדיד, תל גזר, תל איילון, תל בית שמש, תל צפית, תל ירמות, תל עזקה, תל שוכה, תל גודד, תל מרשה, תל מירשם. מערך זה של תילים שמרבתו בתחום מעטפת המכלול הנופי, קשור בתקופתו של רחבעם, במאה ה-10 לפנה"ס: כלקח ממסע מלחמה של שישק מלך מצריים הקים רחבעם שרשרת ביצורים לאורך השפלה - כהגנה מפני חדירת אויבים ממזרח פלשת אל ירושלים. כמה מתילים אלו הם בעלי חשיבות היסטורית רבה כגון תל גזר ותל לכיש. בתל מראשה נתגלו שרידי העיר ההלניסטית מריסה שהיתה בירתה של אדומיאה. העיר החשובה בשפלה בתקופה הרומית היא אלותרופוליס (בית גוברין). עדות לצפיפות הישוב בשפלה בתקופת ההלניסטית רומית הן אלפי המערות החצובות שהתגלו באזור: חלקן מערות פעמון ענקיות ששמשו כמחצבות של הקרטון ששמש חומר גלם לבנייה, חלקם מערות בתי בד, חלקן מאגרי מי גשמים ענקיים וחלקן מערות מאוזוליאום למשפחות אצולה - ובהן שרדו עיטורי פרסקו.

המערות שמשו בתקופה מאוחרת יותר כמסתור ובהן מחילות חצובות - שריד מתקופת מרד בר כוכבא שאזור השפלה היה אחד המוקדים שלו.
גן לאומי בית גוברין - מערות מרשה הוכרז בשנת 2014 כ"אתר מורשת עולמית" על ידי אונסק"ו, כהכרה בינלאומית בייחודו התרבותי, הארכיטקטוני וההיסטורי של המקום. תחום מעטפת המכלול נקבע בהתאם לגבול ההכרזה.

ערכים עיקריים:

- שמירת אופייה המיוחד של חקלאות כרמי הגפן, המתפתלת בין הגבעות.
- שמירת האקוטון המתפתל עם תוואי הואדיות.
- טיפוח ושילוב מבנים חקלאיים מסורתיים.

33. צפית-קמה

המקום: רצועה ארוכה לאורך נחיתת גבעות שפלת יהודה לכיש, מקרית גת ועד צומת קמה.

תאור: קו המגע בין ארץ הגבעות, ובה בתרונות וגאיות, מערות קירטון, חורש טבעי ויערות פארק, המשתנה באחת למישור רחב-ידיים - ארץ פלשת. על קו מגע זה עברה "דרך היס", דרך בינלאומית עתיקה אשר קישרה את ארץ ישראל עם שכנותיה.
קו מגע זה מבדיל בין מופעים מורפולוגיים אקולוגיים שונים, אך גם בין תרבויות שונות - הישראלית השוכנת בהר, והפלשתית במישור.

ערכים עיקריים:

- שמירת הרצף החקלאי, מראות הנוף לאורך כביש 6.
- הבלטת צירי הנחלים החוצים את השטחים החקלאיים.
- שמירת האקוטון - קו המגע בין החקלאות ומדרונות הגבעות.

34. מצדה

תאור: מצדה נקשרה בתודעה הישראלית כמקום בו התבצרו פליטי המרד ברומאים לאחר חורבן הבית. סיפורה של מצדה ו"נאומו" של אלעזר מובאים בהרחבה בכתביו של יוסף בן-מתתיהו, והפכו להיות אבן יסוד באתוס הישראלי. בכך, מהווה האתר סמל לממלכת ישראל ולחורבנה האלים והיציאה לגלות לקראת סוף המאה הראשונה לספירה.
האתר עצמו מרשים בעוצמתו, מתנשא על פני המדבר וחופי ים המלח. האתר הוכרז בשנת 2001 כ"אתר מורשת עולמית" על ידי אונסק"ו. תחום מעטפת המכלול נקבע בהתאם לגבול ההכרזה.

ערכים עיקריים:

- שמירה על השטחים הנצפים מן המצדה, ומשמשים לה קונטקסט טבעי ותרבותי.
- יצירת איזון בין דרישות הפיתוח (האתר קולט למעלה מ-700,000 מבקרים בשנה), ובין הסביבה המדברית הרגישה הסובבת את האתר.

35. המכתש הגדול

המקום: המכתש הגדול, הקעור בשיאו של רכס חתירה בהר הנגב, מזרחית לירוחם. מייצג את תופעת המכתשים בנגב.

תאור: המכתשים הם תופעת נוף ייחודית להר הנגב, פרי צירופם של מספר תנאים פיסיים: שכבות סלע שונות, חתירת נחל בעל בסיס סחיפה נמוך, ואקלים מדברי. פסגות הרים הפכו בתהליכי בליה ארוכים - לבורות מכתש עמוקים. בלייה זו חשפה את שכבות הסלע והיא מספרת את סיפורה הגיאולוגי של הארץ, כאשר דפי הספר הן אותן שכבות הנחשפות בקירות המכתש. זהו סיפורה "הפיסי" של הארץ, המקושר - דרך אתרי המורשת מסביב - בסיפורה ההיסטורי.

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפוח תצורת הנוף הייחודית לאזור.
- הערכת כושר הנשיאה של המכתשים וקליטת מבקרים בהתאם, תוך שמירת ערכי המקום.

36. הר הנגב - חקלאות הנבטים ודרכי הבשמים

המקום: בנגב התקיימה במשך כאלף שנים מערכת יישובית מורכבת. ראשיתה - עם חדירת הנבטים לנגב, במאה השלישית לפסה"נ. תחנות המסחר הנבטיות הפכו ליישובי קבע, ובקרבנות התפתחה חקלאות אשר התבססה על איסוף נגר הגשמים והטייתו לעבר חלקות הגידולים. בערוצים נמצאים שרידים ארכיאולוגיים של תרבות חקלאית שפותחה על ידי הנבטים, הרומים והביזנטים, שרידי החקלאות הקדומה מצויים בכל הנגב, בדרגות אינטנסיביות שונות. המגבלה המרכזית בפיתוח חקלאות בנגב היתה, ככל הנראה, דלות הקרקע לצד מגבלות אחרות באזורים ארידיים - טמפרטורות קיצוניות, סופות חול, מליחות הקרקע ולחות נמוכה. בעזרת שיטות אגירה והטיית מים עמדו לרשות החקלאי הקדמון מים מספיקים לעיבוד.

תאור: מטרת התיישבותו של האדם בהרי הנגב לא הייתה חקלאית במקורה אלא - צבאית או מסחרית. החקלאות נוצרה כפעילות תומכת למטרות אלו. יתר על כן, שטחי האדמה הפורייה, שבמקומות אחרים מהווים את ההצדקה לקיומה של החקלאות, הם כאן תולדה של החקלאות. האדם יצר שטחים אלו באופן פעיל, בטכניקות מתקדמות של שטחים תורמי נגר, המספקים מים לשטחים המעובדים. ראשית החקלאות בהרי הנגב מיוחסת לתרבות הנבטית - ששלטה במהלך התקופה ההלניסטית על דרכי המעבר והמסחר בהרי הנגב. אך לשיא התפתחותה הגיעה תרבות זו בתקופה הרומאית והביזנטית.

כעבור אלף שנה אומצו השיטות והשרידים על ידי הבדואים של הר הנגב, שהשמישו מערכות חקלאות קדומות תוך הסתמכות על מעיינות בבקעת צין ומקורות של בורות מים קדומים וחדשים.

סיפור דרכי הבשמים: דרכי המור והלבונה ושאר בשמים ותבלינים מארצות המזרח והדרום, דרך ערב הסעודית והנגב בואכה נמל עזה ואל עריש, ומשם - לארצות הים התיכון ערי יוון והאימפריה הרומית.

סביב דרכי הבשמים קמו עשרות תחנות ביניים, במקומות קבועים: תחנות מנוחה ואספקה, גביית מסים ומעשרות ומנחות לאלילים השוכנים ליד הדרך.

דרכי הבשמים פעלו במשך כ-700 שנה, עד למאה הרביעית לספירה, ונתיביהם שזורים במראות מדבר, וביישובים חקלאיים ובתרבות של חקלאות פורחת בתנאי מדבר, הלא היא חקלאות הנבטים שהתקיימה לצד דרכי הבשמים בנגב.

מכלולי הנוף עבדת (הכולל גם את הגן הלאומי), שבטה וניצנים, כוללים מערכות שלמות ובהן ערים עתיקות על שרידיהן, ומערכות חקלאיות בנחלים.

דרך הבשמים - ערי מדבר בנגב, הוכרז בשנת 2005 כ"אתר מורשת עולמית" על ידי אונסק"ו. בנוסף לארבע הערים - עבדת, ממשית, חלוצה ושבטה, נכללו בהכרזה מספר מצודות וחאנים, אבני דרך, קטעים מדרכים עתיקות, עדויות לשימוש חקלאי ושרידים נוספים. תחום מעטפת המכלול ממזרח לעבדת, נקבע בהתאם לגבול ההכרזה.

ערכים עיקריים:

- טרסות בודדות ומכלולי טרסות - שמירת המאפיינים המסורתיים.
- בשטחי עיבוד חקלאי ישולבו ככל הניתן הטרסות והמבנים החקלאיים העתיקים.
- שחזור חקלאות עתיקה בטרסות באמצעות טכנולוגיות מסורתיות של קציר נגר.
- שיקום ושיחזור טרסות ומבנים חקלאיים הרוסים.
- פיתוח תיירותי וחקלאי בהתאם לרוח דרך הבשמים.

37. תמנע

המקום: בקעת תמנע, בואכה אילת.

תאור: בקעת תמנע פותחת צוהר אל ההיסטוריה הגיאולוגית של הערבה. הסלעים שנחשפו בה בתהליכי סחיפה זכו לשם "תצורת תמנע". בבקעת תמנע נמצאו מחצבות נחושת שפעלו כבר כ-5,000 שנה לפני הספירה.

בעת העתיקה נוצלה הנחושת בעיקר לייצור תכשיטים. בימי האימפריה המצרית נשתכללו שיטות הכרייה, בחדירת מנהרות אל בטן האדמה, לשם חשיפת עורקי הנחושת, לצד מקדשים לאלי מצרים וציורי סלע. הסיפור מופנם בתוך נוף דרמטי של אבני חול צבעוניות הסוגר על הבקעה.

ערכים עיקריים:

- שמירה וטיפול תצורת הנוף הייחודית לאזור.
- שיקום הררי הפסולת ושילובם באתר.

מסמך מספר 3 - הנחיות לעריכת נספח נופי- סביבתי

- 1. לשטח בעל ערכי טבע**
תיאור תכונות הנוף הטבעי, תפוצת **חברות הצומח והחי הטבעיים**, כולל התמקדות במינים בסיכון או ראויים לשימור. מסדרונות אקולוגיים ומערכות אקולוגיות בתחום התכנית ובסביבתה והדרכים לשימורם ולטיפוחם.
- 2. לשטחים חקלאיים**
תיאור תכונות הנוף והמרחב החקלאי, הערכת תרומותיהם החיצוניות/הויזואליות והדרכים לטיפוחם.
- 3. לאתרי תרבות, עתיקות ומורשת**
תיאור ואפיון הנוף מעשה ידי אדם, אתרי עתיקות, תרבות ומורשת, מסלולי טיול בתחום התכנית ובסביבתה, פירוט האמצעים לשימורם ולטיפוחם.